

Əlilliyi olan şəxslərin hüquqları haqqında Konvensiya

Nəşr tarixi: 9.11.2018-ci il
Əsli: İngilis dili

Qeyri-rəsmi tərcümə

Əlilliyi olan Şəxslərin Hüquqları üzrə Komitə

Əlilliyi olan uşaqlar da daxil olmaqla əlilliyi olan şəxslərin onları təmsil edən təşkilatlar vasitəsilə Konvensiyanın icrası və monitorinqində iştirakı haqqında 7 (2018) nömrəli ümumi şərh

I. GİRİŞ

1. Əlilliyi olan şəxslər, "Əlilliyi olan şəxslərin hüquqları haqqında" Konvensiya ilə bağlı müzakirələrdə, onun işlənilib hazırlanmasında və tətibində tam şəkildə iştirak etmiş və həlledici rol oynamışdır. Əlilliyi olan şəxsləri təmsil edən təşkilatlar və onların tərəfdaşları vasitəsilə əlilliyi olan şəxslərlə sıx məsləhətləşmələrin aparılması və onların fəal şəkildə cəlb olunması Konvensiyanın keyfiyyətinə və onun bu kateqoriyaya daxil olan şəxslər üçün aktuallığına müsbət təsir göstərmişdir. Bu, həmçinin, əlilliyi olan şəxslərin gücünü, təsirini və potensialını göstərmiş və nəticədə insan hüquqları haqqında mütərəqqi bir saziş və əlilliyin insan hüquqlarına əsaslanan modeli yaranmışdır. Beləliklə, əlilliyi olan şəxsləri təmsil edən təşkilatlar vasitəsilə əlilliyi olan şəxslərin səmərəli və əhəmiyyətli iştirakı Konvensiyanın təməlini təşkil edir.

2. Hər kəsin öz həyatına və hüquqlarına təsir edən qərarların verilməsində fəal və məlumatlı şəkildə iştirakı dövlət qərarlarının qəbulu proseslərində insan hüquqlarına əsaslanan yanaşmanın tətbiqi ilə uzlaşır¹ və səmərəli idarəçiliyi və hesabatlılığı təmin edir.²

3. İctimai həyatda iştirak prinsipi İnsan Hüquqları üzrə Ümumi Bəyannamənin 21-ci maddəsində təsbit edilmişdir, eyni zamanda bu Mülki və Siyasi Hüquqlar haqqında Beynəlxalq Paktın 25-ci maddəsində bir daha təsdiq edilir. İnsan hüquqları sahəsindəki digər sənədlərdə də iştirak bir prinsip və insan hüququ kimi tanınır. Buraya daxildir: "İrqi ayrı-seçkiliyin bütün formalarının aradan qaldırılması haqqında" Beynəlxalq Konvensiyanın 5-ci maddəsinin "c" bəndi, "Qadınlara qarşı ayrı-seçkiliyin bütün formalarının ləğvi haqqında" Konvensiyanın 7-ci maddəsi və "Uşaq hüquqları haqqında" Konvensiyanın 12-ci maddəsi və 23-cü maddəsinin 1-ci bəndi. "Əlilliyi olan şəxslərin hüquqları haqqında" Konvensiyada iştirak həm ümumi öhdəlik, həm də çoxsahəli məsələ kimi tanınır. Mahiyyət etibarilə, Konvensiya iştirakçı dövlətlərin ictimai həyatda iştirakın daha geniş konsepsiyası çərçivəsində əlilliyi olan şəxslərlə sıx məsləhətləşmək və onları fəal şəkildə cəlb etmək öhdəliyini (4-cü maddənin 3-cü bəndi) və monitorinq prosesində əlilliyi olan şəxslərin iştirakını (33-cü maddənin 3-cü bəndi) nəzərdə tutur.³

* Komitənin 20-ci sessiyasında (27 avqust - 21 sentyabr 2018-ci il) Komitə tərəfindən qəbul edilmişdir.

¹ BMT-nin İnsan Hüquqları üzrə Ali Komissarlığı, "Yoxsulluğun azaldılması üzrə strategiyalara insan hüquqları əsasında yanaşmaya dair prinsiplər və rəhbər qaydalar", 64-cü bənd

²A/HRC/31/62, 13-cü bənd

³eyni mənbə, 14-cü bənd.

4. Bir çox hallarda əlilliyi olan şəxslərin həyatına təsir edən və ya onların həyatına dair məsələlərlə bağlı qərarların qəbulu prosesində əlilliyi olan şəxslərlə məsləhətləşmələr aparılmır və onların adından qərarların verilməsi davam etdirilir. Son on illər ərzində əlilliyi olan şəxslərin öz insan hüquqlarının tanınması və həmin hüquqların müəyyən edilməsində rollarının tanınmasını tələb edən hərəkətlərlə əlaqədar, onlarla məsləhətləşmələrin aparılmasının əhəmiyyəti qəbul edilmişdir. "Bizim üçün bizsiz heç nə" şüarı əlilliyi olan şəxslərin hüquqları ilə bağlı hərəkətin fəlsəfəsi və tarixini əks etdirir. Həmin hərəkət isə əhəmiyyətli iştirak prinsipinə əsaslanır.

5. Əlilliyi olan şəxslər hələ də ictimai həyatda iştirakla bağlı psixi, fiziki, hüquqi, iqtisadi, sosial və kommunikasiya maneələri ilə üzləşir. Konvensiya qüvvəyə minməzdən əvvəl, əlilliyi olan şəxslərin fikirlərinin əvəzinə, üçüncü tərəf nümayəndələrin, məsələn, əlilliyi olan şəxslər "üçün" fəaliyyət göstərən təşkilatların fikirləri nəzərə alınır.

6. Əlilliyi olan şəxsləri təmsil edən təşkilatlar vasitəsilə onların Konvensiyanın müzakirəsində və hazırlanmasında tam və səmərəli iştirakı və cəlb olunması prosesi, fərdi müstəqilliyin və öz qərarlarını verməkdə azadlıq prinsipinin tətbiqində ən yaxşı nümunəsinə çevrildi. Nəticədə, insan hüquqları sahəsində beynəlxalq hüquq hazırda əlilliyi olan şəxsləri birmənalı şəkildə bütün insan hüquqları və əsas azadlıqların "subyektləri" kimi tanıyır.⁴

7. Komitə bu ümumi şərhə öz hüquqi praktikasına əsaslanaraq, iştirakçı dövlətlərin 4-cü maddənin 3-cü bəndi və 33-cü maddənin 3-cü bəndindən irəli gələn öhdəliklərini və onların icrasını aydınlaşdırır. Komitə iştirakçı dövlətlərin ötən onillik ərzində 4-cü maddənin 3-cü bəndi və 33-cü maddənin 3-cü bəndinin müddəalarının icrası baxımından əldə etdiyi irəliləyişi qeyd edir. Buraya əlilliyi olan şəxslərin təşkilatlarına maliyyə və digər yardımın verilməsi, əlilliyi olan şəxslərin Konvensiyanın 33-cü maddəsinin 2-ci bəndinə uyğun olaraq yaradılmış müstəqil monitorinq struktur və proseslərinə daxil edilməsi daxildir. Bundan əlavə, bəzi iştirakçı dövlətlər 4-cü maddənin 3-cü bəndi və 35-ci maddənin 4-cü bəndinə uyğun olaraq öz ilkin və dövri hesabatlarının hazırlanmasında əlilliyi olan şəxsləri təmsil edən təşkilatları ilə məsləhətləşir.

8. Bununla belə, Komitə 4-cü maddənin 3-cü bəndi və 33-cü maddənin 3-cü bəndinin məqsədləri və mahiyyəti ilə onların icra səviyyəsi arasında əhəmiyyətli boşluğun olduğunu müşahidə etməkdədir. Bu, digər amillərlə yanaşı, əlilliyi olan şəxslərin onları təmsil edən təşkilatlar vasitəsilə, siyasət və proqramların hazırlanması və icra edilməsinə cəlb olunmaması və onlarla məsləhətləşmənin aparılmaması ilə bağlıdır.

9. İştirakçı dövlətlər ilk növbədə əlilliyi olan şəxslərin öz həyat təcrübələrini və həyata keçirilməli hüquqları barədə biliklərini nəzərə alaraq, əlilliyi olan şəxsləri təmsil edən təşkilatlar vasitəsilə onların bu cür proseslərə cəlb olunmasının və iştirakının təmin olunmasının qərarların qəbulu proseslərinə müsbət təsirini qəbul etməlidir. İştirakçı dövlətlər, həmçinin, Konvensiyanın icrası və monitorinqi üçün həyata keçirilən bütün tədbirlərdə və Dayanıqlı İnkişaf üzrə 2030-cu il Gündəliyi və onun məqsədlərinin icrasında Konvensiyanın ümumi prinsiplərini nəzərə almalıdır.

---

4 eyni mənbə, 16–17-ci bəndlər

II. 4-cü maddənin 3-cü bəndi və 33-cü maddənin 3-cü bəndinin normativ məzmunu

A. "Təmsil edən təşkilatlar" anlayışı

10. Əlilliyi olan şəxslərin onları "təmsil edən təşkilatlar" və ya əlilliyi olan şəxslərin təşkilatları vasitəsilə cəlb olunması və iştirakı 4-cü maddənin 3-cü bəndinin və 33-cü maddənin 3-cü bəndinin ayrılmaz elementidir. İcra məqsədi ilə iştirakçı dövlətlər və müvafiq maraqlı tərəflər əlilliyi olan şəxslərin təşkilatları anlayışının əhatə dairəsini müəyyən etməli və onların mövcud olan müxtəlif növlərini tanımalıdır.

11. Komitə hesab edir ki, əlilliyi olan şəxslərin təşkilatları Konvensiyada təsbit edilən prinsip və hüquqlara əsaslanmalı, onlara sadıq qalmalı və tam hörmət etməlidir. Bu təşkilatlar yalnız əlilliyi olan şəxslərin rəhbərlik etdiyi, yönləndirdiyi və idarə etdiyi təşkilatlar ola bilər. Onların üzvlərinin bariz çoxluğu əlilliyi olan şəxslərin arasından seçilməlidir.⁵ Əlilliyi olan qadınların, əlilliyi olan uşaqların və İV/QİÇS xəstəliyi səbəbindən əlilliyi olan şəxslərin təşkilatları bu Konvensiya görə əlilliyi olan şəxslərin təşkilatları hesab edilir. Əlilliyi olan şəxslərin təşkilatları müəyyən səciyyəvi xüsusiyyətlərə malikdir. Buraya aşağıdakılar daxildir:

(a) Onlar ilk növbədə əlilliyi olan şəxslərin hüquqları ilə bağlı birgə hərəkət etmək, onların hüquqlarını təşviq etmək, həyata keçirmək və ya müdafiə etmək məqsədilə yaradılır və ümumən bu cür tanınmalıdır;

(b) Onlar əlilliyi olan şəxslərin özlərini işə götürür, onlar tərəfindən təmsil olunur, onları səlahiyyətləndirir və ya onların namizədliyini irəli sürür/təyin edirlər;

(c) Onlar əksər hallarda hər hansı siyasi partiya ilə bağlı olmur və dövlət orqanlarından və qoşulduqları/üzvü olduqları hər hansı digər qeyri-hökumət təşkilatlarından asılı olmadan müstəqil fəaliyyət göstərirlər;

(d) Onlar faktiki və ya qəbul edilən bir və ya bir neçə əlillik kateqoriyasına aid şəxsləri təmsil edə və ya üzvlülük bütün əlilliyi olan şəxsləri üçün açıq ola bilər;

(e) Onlar əlilliyi olan şəxslərin müxtəlif xüsusiyyətləri (məsələn, cins, gender, irq, yaş yaxud miqrant və ya qaçqın statusu baxımından) əks etdirən qruplarını təmsil edə bilər. Onlar transversal kimlik əlaməti (məsələn, əlilliyi olan uşaqlar, qadınlar və ya yerli əhali) üzrə şəxs kateqoriyalarını əhatə edə bilər və müxtəlif əlillik növlərinə malik olan üzvlərdən ibarət ola bilər;

(f) Onlar miqyasına görə yerli, milli və ya beynəlxalq ola bilər;

(g) Onlar əlilliyi olan şəxslərin fərdi təşkilatları, koalisiyaları yaxud əlilliyin müxtəlif növləri üzrə təşkilatlar və ya çətir təşkilatlar kimi fəaliyyət göstərə, digərləri ilə yanaşı dövlət orqanları, beynəlxalq təşkilatlar və özəl qurumlarla qarşılıqlı əlaqələrində əlilliyi olan şəxslərin birgə və razılaşıdırılmış mövqelərini təqdim etməyə səy göstərə bilərlər.

12. Komitə müxtəlif növ əlilliyi olan şəxslərin təşkilatları arasında aşağıdakılar müəyyən edir:

(a) Əlilliyi olan şəxslərin çətir təşkilatları əlilliyi olan şəxsləri təmsil edən təşkilatların koalisiyalarıdır. Qərarların qəbul edilməsinin hər səviyyəsində bir və ya iki çətir təşkilatın olması arzu ediləndir. Onlar açıq, demokratik olmaq və əlilliyi olan şəxslərin geniş müxtəlifliyə malik qruplarını tam şəkildə təmsil etmək üçün bütün əlilliyi olan şəxslərin təşkilatlarını üzv olaraq qəbul etməlidir.

⁵ CRPD/C/11/2, II Qoşma, 3-cü bənd.

Onlar əlilliyi olan şəxslər tərəfindən təşkil edilməli, onlara əlilliyi olan şəxslər rəhbərlik etməli və nəzarət etməlidir. Onlar yalnız öz üzv təşkilatları adından və yalnız qarşılıqlı maraq doğuran və birgə alınmış qərarlara dair məsələlər barədə danışır. Lakin onlar çox vaxt fərdi xüsusiyyətlər barədə ətraflı məlumatlara malik olmadığından, əlilliyi olan şəxsləri fərdi şəkildə təmsil edə bilməz. Xüsusi icmaları təmsil edən əlilliyi olan təşkilatlar bu rolu oynamaq üçün daha mühüm imkana malikdir. Bununla belə, əlilliyi olan şəxslər onları hansı təşkilatların təmsil etməsi barədə qərarı özləri verməlidir. İştirakçı dövlətlər heç bir halda mövcud çətir təşkilatların, əlilliyi olan şəxslərin və ya onların təşkilatlarının məsləhətləşmələrdə iştirakına və ya əlilliyi olan şəxslərin maraqlarının təşviqinə mane olmamalıdır;

(b) Əlilliyin müxtəlif növləri üzrə təşkilatlar geniş spektrli əlilliyin müxtəlifliyini hamısını və ya bir qismini təmsil edən şəxslərdən ibarət olurlar. Onlar əksər hallarda yerli və ya milli səviyyədə təşkil olunsa da, regional və beynəlxalq səviyyələrdə də mövcud ola bilər;

(c) Özünü təşviqat təşkilatları müxtəlif, çox zaman yerli səviyyədə təşkil olunmuş şəbəkə və platformalarda əlilliyi olan şəxsləri təmsil edirlər. Onlar əlilliyi olan şəxslərin, xüsusilə əqli qabiliyyəti məhdud şəxslərin hüquqları təşviq edir. Onların yaradılması, üzvlərinin öz fikirlərini ifadə edə bilməsinə göstərilən zəruri, bəzən isə hərtərəfli dəstəklə birlikdə siyasi iştirak və qərarların qəbulu, monitorinq və icra proseslərində iştirak baxımından əhəmiyyətlidir. Bu, xüsusilə öz hüquq qabiliyyətini həyata keçirmək imkanından məhrum edilən, müəssisələrə düşmüş yaxud səs vermək hüququndan məhrum edilmiş şəxslər üçün uyğundur. Bir çox ölkələrdə üzvlərini hüquq qabiliyyətindən məhrum edən qanun və digər normativ-hüquqi aktlar səbəbindən hüquqi statusun verilməməsi nəticəsində özünü təşviqat təşkilatlarına qarşı ayrı-seçkiliyə yol verilir;

(d) Əlilliyi olan şəxslərin ailə üzvləri və ya qohumlarından ibarət təşkilatlarda daxil olmaqla təşkilatlar əqli qabiliyyəti məhdud şəxslər, demensiyası olan şəxslər və əlilliyi olan uşaqları olan qohumlarının maraqlarının dəstəklənməsi, təşviqi və təmin edilməsində və müstəqilliyinin və fəal iştirakının dəstəklənməsində vacib rol oynayır. Bu cür hallarda bu təşkilatlar məsləhətləşmə, qərarların qəbulu və monitorinq proseslərinə daxil edilməlidir. Valideynlərin, qohumların və əlilliyi olan şəxslərə qulluq edən şəxslərin bu cür təşkilatlardakı rolu əlilliyi olan şəxslərin öz fikirlərini ifadə etməsinə və öz həyatlarına tam nəzarəti ələ almasına kömək etmək və bunun üçün onların hüquq və imkanlarını artırmaqdan ibarət olmalıdır. Bu cür təşkilatlar əlilliyi olan şəxslərin məsləhətləşmələrə cəlb olunması və öz fikirlərini ifadə etmək hüququnu təmini və bu hüquqlara hörmət edilməsi məqsədi ilə qərar qəbul edilməsi proseslərini təşviqi üçün fəal şəkildə iş aparmalıdır;

(e) Əlilliyi olan qadın və qızların təşkilatları müxtəlif tərkibli qrup kimi əlilliyi olan qadınları və qızları təmsil edir. Əlilliyi olan qadın və qızların müxtəlifliyi bütün növ əlillikləri əhatə etməlidir.⁶ Müstəsna olaraq və ya qeyri-mütənasib şəkildə əlilliyi olan qadın və qızlara təsir edən konkret məsələlər və gender bərabərliyi siyasətləri kimi ümumilikdə qadın və qızlara dair məsələlər üzrə məsləhətləşmələrdə əlilliyi olan qadın və qızların iştirakı qaçılmazdır;

(f) Əlilliyi olan uşaqların və gənclərin təşkilatları və təşəbbüsləri uşaqların ictimai həyatda və icmanın həyatında iştirakı, eləcə də onların dinlənmək hüququ və ifadə və birləşmə azadlığı üçün əsasdır. Böyüklər əlilliyi olan uşaqların və gənclərin rəsmi və ya qeyri-rəsmi şəkildə, böyüklər və digər uşaq və gənclərlə əməkdaşlıq etməklə öz təşkilat yaratmasına və bu çərçivədə hərəkət etməsinə imkan verən mühitin təşviqində önəmli və dəstəkləyici rola malikdir.

---

6 Əlilliyi olan qadın və qızlar haqqında 3 (2016) nömrəli Ümumi Şərh, 5-ci bənd

B. Əlilliyi olan şəxslərin təşkilatları ilə digər vətəndaş cəmiyyəti təşkilatları arasında fərqlilik

13. Əlilliyi olan şəxslərin təşkilatları əlilliyi olan şəxslər üçün fəaliyyət göstərən təşkilatlardan fərqlidir, belə ki, bu cür təşkilatlar əlilliyi olan şəxslər üçün xidmətlər göstərir və təşviqat aparır. Bu isə təcrübədə bu təşkilatların özəl qurumlar kimi öz məqsədlərini əlilliyi olan şəxslərin hüquqlarından üstün tutduğu maraqların toqquşması ilə nəticələnə bilər. İştirakçı dövlətlər əlilliyi olan şəxslərin onları təmsil edən təşkilatlar vasitəsilə öz fikirlərini ifadə etməyə xüsusi əhəmiyyət verməli, bu cür təşkilatların potensialının gücləndirilməsinə və səlahiyyətlərinin artırılmasına dəstək verməli və qərarların qəbulu proseslərində onların mövqelərinin müəyyənləşdirilməsinə önəm verməlidir.⁷

14. Əlilliyi olan şəxslərin təşkilatları ilə vətəndaş cəmiyyəti təşkilatları arasında da fərqlilik vardır. "Vətəndaş cəmiyyəti təşkilatı" termini müxtəlif növ təşkilatları, o cümlədən elmi-tədqiqat institut və təşkilatlarını, xidmət təminatçıların təşkilatlarını və digər özəl maraqlı tərəfləri özündə ehtiva edir. Əlilliyi olan şəxslərin təşkilatları vətəndaş cəmiyyəti təşkilatlarının xüsusi bir növüdür. Onlar çətir təşkilat kimi fəaliyyət göstərən ümumi vətəndaş cəmiyyəti təşkilatının və ya koalisiyaların üzvü ola bilər və bu təşkilat/koalisiyalar xüsusi olaraq əlilliyi olan şəxslərin hüquqlarını təşviq etməsə də, onların hüquqlarının insan hüquqları gündəliyinə salınmasına dəstək göstərməlidir. 33-cü maddənin 3-cü bəndinə əsasən, bütün vətəndaş cəmiyyəti təşkilatları, o cümlədən əlilliyi olan şəxslərin təşkilatları Konvensiyanın monitorinqində rol oynayır. İştirakçı dövlətlər əlilliyi olan şəxslərlə bağlı məsələlərdə, əlilliyi olan şəxslərin təşkilatlarının fikirlərinə önəm verməli, vətəndaş cəmiyyəti təşkilatları və digər maraqlı tərəflərdən Konvensiyada nəzərdə tutulan ayrı-seçkilik, sülh və ekoloji hüquqlar kimi digər mövzularla bağlı fəaliyyətlərdə həmin təşkilatlarla məsləhətləşmələr aparmalı və onları cəlb etməlidirlər.

C. 4-cü maddənin 3-cü bəndinin tətbiq dairəsi

15. İştirakçı dövlətlər 4-cü maddənin 3-cü bəndində nəzərdə tutulan öhdəliklərini yerinə yetirmək üçün əlilliyi olan şəxslərlə onların öz təşkilatları vasitəsilə məsləhətləşmək və onları fəal şəkildə cəlb etmək öhdəliyini Hökumətin bütün səviyyə və sahələrində normativ- hüquqi çərçivə və prosedurlara daxil etməlidir. Eyni zamanda, iştirakçı dövlətlər əlilliyi olan şəxslərlə məsləhətləşmələri və onların cəlb olunmasını ümumi və ya xüsusi olaraq əlilliklə bağlı qanun, qayda və siyasətlərin təsdiq edilməmişdən əvvəl məcburi tədbir kimi nəzərdə tutmalıdır. Buna görə də, məsləhətləşmələr erkən mərhələlərdə başlamalı və bütün qərarların qəbulu proseslərində yekun nəticəyə töhfə verməlidir. Məsləhətləşmələrə yerli, milli, regional və beynəlxalq səviyyələrdə əlilliyi olan şəxslərin geniş spektrini təmsil edən təşkilatlar daxil edilməlidir.

---

⁷ A/HRC/31/62, 38-ci bənd; və A/71/314, 64-cü bənd.

16. Əlilliyin növündən asılı olmayaraq, bütün əlilliyi olan şəxslər, məsələn, psixi və ya əqli əlilliyi olan şəxslərin ayrı-seçkiliyə məruz qalmadan digərləri ilə bərabər şəkildə səmərəli və tam iştirakı təmin edilməlidir.⁸ Əlilliyi olan şəxsləri təmsil edən təşkilatlar vasitəsilə məsləhətləşmələrdə iştirak hüququ cinsi oriyentasiya və ya gender kimliyi faktorlarından asılı olmayaraq, bütün əlilliyi olan şəxslər üçün bərabər şəkildə tanınmalıdır. İştirakçı dövlətlər əlilliyi olan şəxslərin hüquqlarını və əsas azadlıqlarını təmin etmək üçün ayrı-seçkiliklə mübarizə üzrə hərtərəfli siyasətlər qəbul etməli, fərdlər və ya əlilliyi olan şəxslərin təşkilatların üzvlərinə qarşı cinsi, gender və ya sosial mənşəyi əsasında cinayət məsuliyyəti nəzərdə tutan və onları ictimai-siyasi həyatda iştirak hüququndan məhrum edən qanunları ləğv etməlidir.

17. İştirakçı dövlətlərin əlilliyi olan şəxslərin təşkilatları ilə məsləhətləşmələri təmin etməklə bağlı hüquqi öhdəliyi dövlət qərarlarının qəbul edildiyi yerlərə və həmçinin elmi-tədqiqat, universal dizayn, tərəfdaşlıqlar, səlahiyyətlərin ötürülməsi və vətəndaş nəzarəti kimi digər sahələrə çıxış imkanını əhatə edir.⁹ Bundan əlavə, bu öhdəlik qlobal və ya regional səviyyədə əlilliyi olan şəxslərin təşkilatlarını da əhatə etməlidir.

1. Əlilliyi olan şəxslərə dair məsələlər

18. 4-cü maddənin 3-cü bəndində qeyd edilən "əlilliyi olan şəxslərə dair məsələlər" ifadəsi əlilliyi olan şəxslərin hüquqlarına birbaşa və ya dolaylı şəkildə təsir edə biləcək bütün növ qanunverici, inzibati və digər tədbirləri əhatə edir. Əlilliyi olan şəxslərə dair məsələlərin geniş təfsiri iştirakçı dövlətlərə inklüziv siyasətlərdə əlilliyi olan şəxsləri digərləri ilə bərabər şəkildə nəzərə almaq imkanı verir. Bu, həmçinin, yeni qanunverici, inzibati və digər tədbirlər barədə qərar verərkən əlilliyi olan şəxslərin bilik və həyat təcrübələrinin nəzərə alınmasını təmin edir. Buraya onların həyatlarına təsir edə biləcək ümumi qanunlar və ya əlilliyi olan şəxslərə aid qanunlar və dövlət büdcəsinə dair məsələlərlə bağlı qərarların qəbulu prosesləri daxildir.¹⁰

19. 4-cü maddənin 3-cü bəndində nəzərdə tutulan məsləhətləşmələr iştirakçı dövlətlərin Konvensiyaya və əlilliyi olan şəxslərin hüquqlarına zidd olan hər hansı hərəkət və ya təcrübəyə yol verməsinin qarşısını alır. Müzakirə edilməkdə olan tədbirlərin birbaşa və ya dolaylı təsiri barədə müzakirə subyektivi olan məsələnin əlilliyi olan şəxslərə qeyri-mütənasib təsir göstərməyəcəyini və bu səbəbdən heç bir məsləhətləşməyə ehtiyac olmadığını sübut etmək vəzifəsi iştirakçı dövlətlərin dövlət orqanlarının üzərinə düşür.

20. Əlilliyi olan şəxslərə birbaşa təsir edən məsələlərə dair nümunələrə de-institutlaşma, sosial sığorta və əlillik pensiyaları, fərdi yardım, müyəssərlik və ağlabatan uyğunlaşdırma tədbirlərinə dair siyasətlər daxildir. Əlilliyi olan şəxslərə dolaylı şəkildə təsir edən tədbirlərə konstitusiyaya qanunları, seçki hüquqları, ədalət mühakiməsinə çıxış, əlilliklə bağlı siyasətləri və ya təhsil, səhiyyə, əmək və məşğulluq sahələrində dövlət siyasətlərini tənzimləyən inzibati qurumların müəyyən edilməsi daxildir.

⁸ A/HRC/19/36, 15-17-ci bəndlər.

⁹ A/HRC/31/62, 63-cü bənd; və A/HRC/34/58, 63-cü bənd.

¹⁰ A/HRC/31/62, 64-cü bənd

2. "Sıx məsləhətləşmə aparmaq və fəal şəkildə cəlb etmək"

21. Əlilliyi olan şəxslərlə onları təmsil edən təşkilatlar vasitəsilə "sıx məsləhətləşmələrin aparılması və onların fəal şəkildə cəlb edilməsi" öhdəliyi insan hüquqları sahəsində beynəlxalq hüquqdan irəli gələn öhdəlikdir, hər bir şəxsin müstəqilliyi və öz müqəddəratını təyin etmə hüququ əsasında qərarların qəbulu proseslərində iştirak üçün hüquq qabiliyyətinin tanınmasını tələb edir. Konvensiyanın icrasına dair və digər qərarların qəbulu proseslərində məsləhətləşmə və əlilliyi olan bütün şəxsləri cəlb edilməsini və zərurət olduqda yardımla müşayiət olunan qərarların qəbulu modellərini nəzərdə tutmalıdır.

22. İştirakçı dövlətlər sistemli və açıq şəkildə əlilliyi olan şəxslərin təşkilatlarına yanaşmalı, onlarla məqsədyönlü şəkildə və vaxtında məsləhətləşmələr aparmalı və onları cəlb etməlidir. Bu, müəssər rəqəmsal formatlı və tələb olunduqda ağlabatan uyğunlaşdırmanın, məsələn, surdo tərcüməçilər, asan oxunan mətnlər və sadələşdirilmiş dil, Brayl əlifbası və taktil ünsiyyət vasitələrinin təmin edilməsi vasitəsilə bütün müvafiq məlumatlara, o cümlədən dövlət orqanlarının saytlarına çıxış imkanının mövcudluğunu tələb edir. Açıq məsləhətləşmələr əlilliyi olan şəxsləri digərləri ilə bərabər şəkildə ictimai qərarlarının qəbul edildiyi bütün yerlərə, o cümlədən milli fondlara və Konvensiyanın icrası və monitorinqi ilə əlaqəli qərarlarının qəbuluna məsul orqanlara çıxışla təmin edilməlidir.

23. Dövlət orqanları əlilliyi olan şəxslərlə birbaşa təsiri olan məsələlərlə məşğul olan əlilliyi olan şəxslərin təşkilatlarının fikir və mövqelərinə lazımi şəkildə nəzərə almalı və önəm verməlidir. Qərarların qəbulu proseslərinə rəhbərlik edən dövlət orqanları bu proseslərin nəticələri barədə həmin təşkilatları məlumatlandırmaq, o cümlədən nəticələr, nəzərə alınan məsələlər və onların fikirlərinin necə və niyə nəzərdən keçirilməsinə dair qərarların əsaslandırılmasına dair anlaşılan formada konkret izahat vermək vəzifəsini daşıyır.

3. Əlilliyi olan uşaqların daxil edilməsi

24. 4-cü maddənin 3-cü bəndi, həmçinin, Konvensiyanın icrası ilə bağlı qanunvericiliyin və strategiyaların işlənilib hazırlanması və tətbiqi və digər qərarların qəbul prosesləri zamanı əlilliyi olan uşaqları təmsil edən təşkilatlar və ya onlara dəstək göstərən təşkilatlar vasitəsilə "uşaqların daxil edilməsinin" əhəmiyyətini təsdiq edir. Bu təşkilatlar əlilliyi olan uşaqların fərdi müstəqilliyinin və fəal iştirakının asanlaşdırılması, təşviqi və təmin edilməsində həlledici rol oynayır. İştirakçı dövlətlər birləşmə azadlığını müdafiəsi öhdəliyi çərçivəsində əlilliyi olan uşaqları təmsil edən təşkilatların yaradılması və fəaliyyəti üçün əlverişli mühit yaratmalı, o cümlədən dəstək üçün zəruri resursları təmin etməlidir.

25. İştirakçı dövlətlər hər kəsin uşaqların iradəsini və seçimlərini anlamasını və hörmət etməsini, həmçinin onların inkişaf edən potensiallarını hər zaman nəzərə almasını təmin etmək üçün qanunlar, qaydalar qəbul etməli və proqramlar işləyib hazırlamalıdır. Fərdi müstəqillik hüququnun tanınması və təşviqi uşaqlar da daxil olmaqla əlilliyi olan şəxslərin hüquq sahibləri olaraq tanınması baxımından böyük əhəmiyyət daşıyır.¹¹ Əlilliyi olan uşaqlar Konvensiyaya uyğun olaraq qanunvericiliyin və proqramların hazırlanmasında zəruri olan öz şəxsi tələb və təcrübələrini digər şəxslərdən daha yaxşı ifadə etmək imkanına malikdir.

---

¹¹ Konvensiyanın 7-ci maddəsinin 3-cü bəndi. Bax: Uşaq Hüquqları üzrə Komitənin "Uşağın dinlənilmək hüququ haqqında".

26. İştirakçı dövlətlər əlilliyi olan uşaqların öz fikirlərini ifadə etmək üçün seminarlar və ya görüşlər təşkil edə bilər. Onlar, həmçinin, açıq çağırışlarla əlilliyi olan uşaqları spesifik mövzular üzrə inşalar yazmağa, onları öz şəxsi təcrübələrini və ya həyatdan gözləntilərini ətraflı təsvir etməyə dəvət edə bilərlər. Bu inşalarda uşaqların özlərinin verdiyi məlumatlar kimi ümumiləşdirilərək qərar qəbulu proseslərinə daxil edilə bilər.

4. Tam və səmərəli iştirak

27. Cəmiyyətdə "tam və səmərəli iştirak" (3-cü maddənin "c" bəndi) dedikdə, bütün şəxsləri cəlb etməklə onlarda cəmiyyətə mənsubluq və cəmiyyətin bir hissəsi olma hissi yaratmaq nəzərdə tutulur. Buraya həvəsləndirilmək və zəruri dəstəklə təmin olunmaq, yaşlılarından dəstək almaq da daxil olmaqla cəmiyyətdə iştirak üçün dəstək almaq, eləcə də stiqmaya məruz qalmamaq və özünü ictimaiyyətdə ifadə edərkən təhlükəsiz hiss etmək və hörmət edilmək daxildir. Tam və səmərəli iştirak iştirakçı dövlətlərin əlilliyin geniş spektrini təmsil edən əlilliyi olan şəxslərin iştirakına şərait yaratması və onlarla məsləhətləşmələrin aparılmasını tələb edir.

28. İştirak hüququ mülki və siyasi hüquqdur və hər hansı formada büdcə məhdudiyətinə məruz qalmadan dərhal yerinə yetirilməli olan, Konvensiyaya dair qərarların qəbulu, icra və monitorinq proseslərinə şamil edilən öhdəlikdir. Bu mərhələlərin hər birində əlilliyi olan şəxslərin təşkilatlarının iştirakı təmin edildikdə, əlilliyi olan şəxslər onların hüquqlarını yaxşılaşdıran və ya onlara əngəl törədən tədbirləri daha yaxşı müəyyən edə və göstərə bilər. Bu isə sonda bu cür qərarların qəbulu proseslərində daha yaxşı nəticələr əldə etməyə imkan verir. Tam və səmərəli iştirak bir dəfəlik fərdi hadisə kimi deyil, proses kimi başa düşülməlidir.¹²

29. Əlilliyi olan şəxslərin Mülki və Siyasi Hüquqlar haqqında Beynəlxalq Paktın 19, 21, və 22-ci maddələrində nəzərdə tutulan ifadə, dinc toplaşma və birləşmə azadlığı hüquqlarını həyata keçirə bilmələri, onların Konvensiyanın icrasında və monitorinqində iştirakını da mümkün edir. Konvensiyanın icrasına və monitorinqinə yönələn qərarların qəbulu proseslərinə cəlb olunan əlilliyi olan şəxslər və onları təmsil edən təşkilatlar insan hüquqları müdafiəçisi qismində tanınmalı,¹³ xüsusilə fərqli fikirlər ifadə edərkən hədə-qorxu, təzyiq və qisas tədbirlərindən müdafiə edilməlidir.

30. İştirak etmək hüququ adekvat məhkəmə icraatı və dinlənilmək hüququna dair öhdəlikləri də əhatə edir. Qərarların qəbulu prosesinə əlilliyi olan şəxslərin təşkilatlarını fəal şəkildə cəlb edən və onlarla sıx məsləhətləşən iştirakçı dövlətlər həm də əlilliyi olan şəxslərin ictimai və siyasi həyatda tam və səmərəli iştirak hüququnu, o cümlədən səs vermək və seçkilərdə namizədliyini irəli sürmək hüququnu həyata keçirilməsinə imkan yaradır (Konvensiyanın 29-cu maddəsi).

31. Tam və səmərəli iştirak əlilliyi olan şəxslərin həm yerli, regional, milli və beynəlxalq səviyyələrdə qərarların qəbuluna məsul müxtəlif orqanlarda, həm də milli insan hüquqları institutlarında, xüsusi komitələrdə, şuralarda və regional və ya bələdiyyə təşkilatlarında cəlb olunmasını ehtiva edir. İştirakçı dövlətlər hər hansı təmsilçi orqanlara əlilliyi olan şəxslərin namizədliyinin irəli sürülməsi və ya seçilməsi imkanını öz qanunvericiliyində və praktikasında tanımalıdır: məsələn, əlilliyi olan şəxslərin namizədliyinin bələdiyyə səviyyəsində əlillik şuralarına irəli sürülməsi və ya milli insan hüquqları institutlarının tərkibində əlilliyi olan şəxslərin konkret hüquqları üzrə vəzifələrə irəli sürülməsi təmin edilə bilər.

¹² 12 nömrəli Ümumi Şərh, 133-cü bənd.

¹³ Baxın: Baş Assambleyanın 53/144 sayılı qətnaməsi, qoşma

32. İştirakçı dövlətlər əlilliyi olan şəxslərin təşkilatlarının beynəlxalq səviyyədə, məsələn, dayanıqlı inkişaf üzrə yüksək səviyyəli siyasi forumda və regional və universal insan hüquqları mexanizmlərində iştirakını gücləndirməlidir. Əlilliyi olan şəxslərin onları təmsil edən təşkilatlar vasitəsilə iştirakı bununla da dövlət resurslarının daha səmərəli və bərabər istifadəsi ilə nəticələnenəcək və bu şəxslər və onların icmaları üçün daha yaxşı nəticələrin əldə edilməsinə gətirib çıxaracaqdır.

33. Tam və səmərəli şəkildə iştirak həmçinin sosial dəyişiklik üçün transformativ vasitə kimi çıxış edə, şəxslərin müstəqilliyini, hüquq və imkanlarının artırılmasını təşviq edir. Qərarların qəbulu prosesinin bütün formalarında əlilliyi olan şəxslərin təşkilatlarının iştirakı bu cür şəxslərin təşviqat və müzakirələr aparmaq qabiliyyətini gücləndirir, onlara öz fikirlərini daha əsaslı şəkildə ifadə etmək, öz məqsədlərini həyata keçirmək, vahid və müxtəlif mövqelərini daha möhkəm səsləndirmək imkanı verir. İştirakçı dövlətlər əlilliyi olan şəxslərin cəmiyyətə daxil edilməsinə nail olmaq və onlara qarşı ayrı-seçkiliklə mübarizə aparmaq istiqamətindəki tədbir kimi onların əlilliyi olan şəxsləri təmsil edən təşkilatlar vasitəsilə tam və səmərəli iştirakını təmin etməlidir. İştirakçı dövlətlərin tam və səmərəli iştirakı təmin etməsi və əlilliyi olan şəxslərin təşkilatları ilə birgə iş, bu cür şəxslərin tələblərini nəzərə almasına imkan verir, şəffaflığı və hesabatlılığı təmin edir.¹⁴

D. 33-cü maddə: vətəndaş cəmiyyətlərinin milli icra və monitorinq cəlb edilməsi

34. Konvensiyanın 33-cü maddəsi milli icra mexanizmlərinin və müstəqil monitorinq strukturlarının yaradılmasını və əlilliyi olan şəxslərin təşkilatlarının orada iştirakını nəzərdə tutur. 33-cü maddə 4-cü maddənin 3-cü bəndinin əlavəsi kimi başa düşülməlidir.

35. 33-cü maddənin 1-ci bəndi iştirakçı dövlətlərdən Konvensiyanın həyata keçirilməsini təmin etmək və bununla bağlı fəaliyyətləri asanlaşdırmaq üçün bir və ya bir neçə əlaqələndirici mərkəz və ya koordinasiya mexanizmləri yaratmaq tələb edilir. Komitə iştirakçı dövlətlərin əlaqələndirici mərkəzlərinə və ya koordinasiya mexanizmlərinə əlilliyi olan şəxslərin təşkilatlarının nümayəndələrini daxil etməyi və Konvensiyaya dair məsləhətləşmə proseslərində həmin təşkilatlarla qarşılıqlı fəaliyyət prosedurlarını və əlaqələri müəyyən etməyi tövsiyə edir.

36. 33-cü maddənin 2-ci bəndinə uyğun olaraq, Komitə monitorinq prosesinin bütün mərhələlərində müstəqil monitorinq strukturlarının, o cümlədən milli insan hüquqları institutlarının yaradılmasının, saxlanması və möhkəmləndirilməsinin əhəmiyyəti qeyd etmişdir.¹⁵ Bu institutlar Konvensiyanın monitorinq prosesində, milli səviyyədə icranın təşviqində və maraqlı tərəflərin, o cümlədən dövlət institutlarının və vətəndaş cəmiyyətinin əlaqəli fəaliyyətlərinin həyata keçirilməsinə dəstəyin göstərilməsində mühüm rol oynayır.

37. 33-cü maddənin 3-cü bəndində iştirakçı dövlətlərin vətəndaş cəmiyyətinin cəlb olunmasını və Konvensiyaya uyğun olaraq yaradılmış müstəqil monitorinq strukturunda iştirak edə bilməsini təmin etmək öhdəliyini vurğulanır. Vətəndaş cəmiyyətinin cəlb olunması prosesinə əlilliyi olan şəxslər onları təmsil edən təşkilatlar vasitəsilə daxil edilməlidir.

38. İştirakçı dövlətlər müstəqil monitorinq strukturlarının əlilliyi olan şəxslərin təşkilatlarının bu cür çərçivə və proseslərdə rəsmi mexanizmlər vasitəsilə fəal cəlb olunmasına imkan yaratmasını, asanlaşdırmasını və təmin etməsini, eyni zamanda onların fikirlərinin nəzərə alınmasını və hazırlanmış hesabat və təhlillərdə qeyd olunmasını təmin etməsi üçün tədbirlər görməlidir. Əlilliyi olan şəxslərin təşkilatlarının müstəqil monitorinq strukturlarına və onların fəaliyyətinə qoşulması, müstəqil monitorinq strukturlarının idarə heyətində və ya məşvərətçi orqanlarında onlara yer verilməsi kimi bir neçə forması vardır.

¹⁴ A/HRC/31/62, 1-3-cü bəndlər.

¹⁵ CRPD/C/GBR/CO/1, 7 və 37-ci bəndlər; CRPD/C/BIH/CO/1, 58-ci bənd; CRPD/C/ARE/CO/1, 61-ci bənd; və CRPD/C/SRB/CO/1, 67-ci bənd.

39. 33-cü maddənin 3-cü bəndində iştirakçı dövlətlər tərəfindən vətəndaş cəmiyyətinin, xüsusən əlilliyi olan şəxslərin təşkilatlarının müstəqil monitorinq strukturlarının proseslərində səmərəli iştirakını təmin etmək üçün onların potensialının gücləndirilməsini dəstəkləməsi və maliyyələşdirməsi nəzərdə tutulur. Əlilliyi olan şəxslərin təşkilatları müstəqil monitorinq strukturlarında iştirak etmək və öz üzvləri üçün ağılabatan uyğunlaşdırma və müyəssərliklə bağlı tələblərin qarşılanmasını təmin etmək üçün müstəqil və özləri tərəfindən idarə olunan maliyyələşmə vasitəsilə zəruri resurslara malik olmalı, o cümlədən dəstəklə təmin edilməlidir. 33-cü maddənin 3-cü bəndi ilə əlaqədar əlilliyi olan şəxslərin təşkilatlarının dəstəklənməsi və maliyyələşdirilməsi iştirakçı dövlətlərin Konvensiyanın 4-cü maddəsinin 3-cü bəndindən irəli gələn öhdəliklərini tamamlayır və onları istisna etmir.

40. Həm Konvensiya, həm də onun icrasına yönələn müvafiq strategiyalar tərcümə olunmalı və müxtəlif növ əlilliyi olan şəxslər üçün uyğun və müyəssər olmalıdır. İştirakçı dövlətlər əlilliyi olan şəxsləri onların qərar qəbulu prosesində məsələləri başa düşməsi, qiymətləndirməsi və mühüm töhfələr verməsi üçün məlumatlara çıxış imkanı ilə təmin etməlidir.

41. 33-cü maddənin 3-cü bəndinin icrası üçün iştirakçı dövlətlər əlilliyi olan şəxslərin təşkilatlarının Hökumət strukturundakı əlaqələndirici mərkəzlərə və ya koordinasiya mexanizminə asan çıxış imkanını təmin etməlidir.

III. İştirakçı dövlətlərin öhdəlikləri

42. Komitə yekun müşahidələrində iştirakçı dövlətlərə əlilliyi olan qadınları və uşaqları da daxil olmaqla əlilliyi olan şəxsləri onları təmsil edən təşkilatlar vasitəsilə Konvensiyanın icrası ilə bağlı qanun və siyasətlərin hazırlanması və icrasına, eləcə də digər qərarların qəbulu proseslərinə fəal şəkildə cəlb etmək və onlarla vaxtında və sıx məsləhətləşmək öhdəliyini qeyd etmişdir.

43. İştirakçı dövlətlər məsləhətləşmə proseslərinin şəffaflığını, zəruri və müyəssər məlumatların təqdim edilməsini və əlilliyi olan şəxslərin erkən və davamlı şəkildə cəlb edilməsini təmin etmək öhdəliyi daşıyır. İştirakçı dövlətlər əlilliyi olan şəxsləri təmsil edən təşkilatlarını məlumatlardan məhrum etməməli, məsləhətləşmələrdə və qərarların qəbulu proseslərində onların fikirlərini sərbəst şəkildə ifadə etmələrinin qarşısını almamalı və ya şərt qoymamalıdır. Buraya qanunvericilikdə nəzərdə tutulmuş, qeydiyyatata alınmış və ya qeydiyyatatsız təşkilatların bərabər şəkildə birləşmək azadlığı hüququna uyğun olaraq müdafiə edilməsi daxildir.¹⁶

44. İştirakçı dövlətlər hər hansı əlilliyi olan şəxsləri təmsil edən təşkilatının qeydiyyatata alınmasını onun məsləhətləşmə proseslərində iştirakı üçün ilkin şərt kimi tələb etməməlidir. Bununla belə, iştirakçı dövlətlər ödənişsiz və müyəssər qeydiyyat sistemlərinin yaradılması və əlilliyi olan şəxsləri təmsil edən təşkilatlarının qeydiyyatının asanlaşdırılması vasitəsi ilə onların 4-cü maddənin 3-cü bəndi və 33-cü maddənin 3-cü bəndinə uyğun iştirak hüquqlarını həyata keçirə bilməsini təmin etməlidir.¹⁷

¹⁶ A/HRC/31/62, 45-ci bənd; və A/HRC/20/27, 56-cı bənd.

¹⁷ A/HRC/31/62, 40-cı bənd.

45. İştirakçı dövlətlər qərarlarının qəbulu və məsləhətləşmə prosesi ilə əlaqəli bütün mexanizm və prosedurların əlilliyi olan şəxslər üçün müyəssərliyini təmin etməlidir. İştirakçı dövlətlər əlilliyi olan şəxsləri, o cümlədən autizmləli şəxsləri digərləri ilə bərabər şəkildə fiziki mühitə, o cümlədən binalar, nəqliyyat, təhsil, öz dilində məlumatlara, yeni informasiya texnologiyaları və sistemlərinə, dövlət orqanlarının veb-saytlarına və həm şəhər, həm də kənd ərazilərində əhaliyə açıq olan və ya ona təqdim olunan obyekt və xidmətlərə çıxış imkanı ilə təmin etmək üçün tədbirlər görməlidir. İştirakçı dövlətlər, həmçinin, məsləhətləşmə proseslərinin müyəssər olmasını (məsələn, surdo tərcüməçiləri, Brayl əlifbası ilə tərtib olunan və asan oxunan materiallar təmin etməklə) təmin etməli və 11, 12 və 50-ci bəndlərdə göstəriləyi kimi, bütün əlilliyi olan şəxsləri təmsil edən şəxslərin məsləhətləşmə proseslərində iştirakını təmin etmək üçün zərurət olduqda və tələb olunduqda dəstək, maliyyələşmə və ağılabatan uyğunlaşdırma təmin etməlidir¹⁸.

46. Əqli və ya hissiyyat pozuntuları olan, eləcə də psixososial əlillikləri olan şəxslərin təşkilatları və özünütəşviqat təşkilatları ictimai müzakirələr zamanı köməkçi və yardımçıların dəstəyi, müyəssər formatlarda məlumatlarla sadələşdirilmiş dil, asan oxunan mətn, ünsiyyətin alternativ və gücləndirici formaları və piktoqramlar), surdo tərcüməçiləri, eşitmə və görmə qabiliyyətini məhdud şəxslər üçün tərcüməçi-bələdçilər və subtitrlərlə təmin edilməlidir.¹⁹ İştirakçı dövlətlər həmçinin, əlilliyi olan şəxslərin təşkilatlarının nümayəndələri üçün məsləhətləşmə prosesləri, o cümlədən görüşlərdə və texniki brifinqlərdə iştirakla bağlı nəqliyyat və digər xərclərin qarşılınmasına dair xərclərin üçün resurslar ayırmalıdırlar.

47. Əlilliyi olan şəxslərin təşkilatları ilə məsləhətləşmələr şəffaflığa, qarşılıqlı hörmətə, əhəmiyyətli dialoqa, eləcə də müxtəlif əlillikləri olan şəxsləri nəzərə almaqla ümumi razılaşmanın əldə olunmasına əsaslanan niyyətə söykənməlidir. Bu cür proseslər çox zaman "könüllülər" in işindən asılı olan əlilliyi olan şəxslərin təşkilatlarının xarakterini nəzərə alaraq, ağılabatan və real vaxt çərçivələri nəzərdə tutmalıdır. İştirakçı dövlətlər əlilliyi olan şəxslərin təşkilatlarını fəal şəkildə cəlb etməklə iştirak və məsləhətləşmə mexanizmlərinin fəaliyyətinə dair vaxtaşırı qiymətləndirmələr aparmalıdır.²⁰

48. Əlilliyi olan şəxslərin fikirlərinə onları təmsil edən təşkilatlar vasitəsilə lazımi diqqət yetirilməlidir. İştirakçı dövlətlər onları sadəcə formal tədbir və ya simvolik məsləhətləşmələr yanaşması kimi dinlənilməməlidirlər.²¹ İştirakçı dövlətlər bu cür məsləhətləşmələrin nəticələrini nəzərə almalı və onları qəbul edilmiş qərarlarda əks etdirməli²², bu məqsədlə iştirakçıları prosesin nəticəsi barədə lazımi qaydada məlumatlandırmalıdır.²³

49. İştirakçı dövlətlər qərarların qəbulu zamanı əlilliyi olan şəxslərin təşkilatlarının mövqelərini birbaşa nəzərə alınması üçün bu cür təşkilatlarla sıx və səmərəli məsləhətləşmə aparmaqla və onları fəal şəkildə cəlb etməklə Hökumətin müxtəlif sahələri və səviyyələrində adekvat və şəffaf mexanizmlər və prosedurlar yaratmalıdır.

¹⁸ "Bərabərlik və ayrı-seçkiliyə yol verməmə haqqında" 6 (2018) nömrəli Ümumi Şərhi, 23 və 40-cı bəndlər

¹⁹ A/HRC/31/62, 75-77-ci bəndlər.

²⁰ Eyni mənbə, 78-80-ci bəndlər.

²¹ Uşaq Hüquqları üzrə Komitənin 12 nömrəli Şərhi, 132-ci bənd.

²² CRPD/C/COL/CO/1, bənd 11 (a).

²³ Uşaq Hüquqları üzrə Komitənin 12 nömrəli Şərhi, 45-ci bənd

50. İştirakçı dövlətlər bütün əlilliyi olan şəxsləri, o cümlədən qadınları, yaşlıları, uşaqları, daha çox yardıma ehtiyacı olanları,²⁴ minadan zərər çəkmiş şəxsləri, qaçqınları, miqrantları, sığınacaq axtaran şəxsləri, məcburi köçkünləri, sənədi və vətəndaşlığı olmayan şəxsləri, psixososial və əqli qabiliyyəti məhdud şəxsləri, autizm və ya demensiyalı şəxsləri, albinizmlı şəxsləri, fiziki qabiliyyəti məhdud şəxsləri, xroniki xəstəlikləri olan şəxsləri, cüzam xəstələri olan şəxsləri, görmə qabiliyyəti məhdud şəxsləri, eşitmə qabiliyyəti məhdud şəxsləri, eşitmə və görmə qabiliyyəti məhdud şəxsləri, İİV/QİÇS-lə yaşayan şəxsləri və digərlərini təmsil edən əlilliyi olan təşkilatları ilə sıx məsləhətləşmələr aparmalı və onların fəal cəlb olunmasını təmin etməlidir. İştirakçı dövlətlərin əlilliyi olan şəxslərin təşkilatlarını cəlb etmək öhdəliyi müxtəlif cinsi oriyentasiyası və ya gender kimliyi olan əlilliyi olan şəxsləri, interseks, aborigen xalqlara, milli, etnik, dini və dil azlıqlara mənsub olan əlilliyi olan şəxsləri, eləcə də kənd ərazilərində yaşayan əlilliyi olan şəxsləri əhatə edir.

51. İştirakçı dövlətlər üçüncü şəxslər, məsələn, xidmət təminatçıları tərəfindən əlilliyi olan şəxslərin Konvensiyaya dair qərar qəbulu proseslərində onlarla sıx məsləhətləşmənin aparılması və onların fəal cəlb olunması hüququna birbaşa və ya dolayı şəkildə müdaxilə edərək ayrı-seçkiliyə yol verən davranışları qadağan etməlidir.

52. İştirakçı dövlətlər əlilliyi olan şəxslərin onlarla məsləhətləşmələrin aparılması ilə bağlı hüququndan istifadə edə bilməsi və digərləri tərəfindən iştirakının qarşısının alınmamasını təmin etmək üçün qanun və siyasətlər qəbul etməli və həyata keçirməlidir. Bu tədbirlərə ailə üzvləri, xidmət təminatçıları və dövlət qulluqçuları arasında əlilliyi olan şəxslərin ictimai-siyasi həyatda iştirak hüquqları barədə maarifləndirmənin aparılması daxildir. İştirakçı dövlətlər əlilliyi olan şəxslərin təşkilatlarının nümayəndələri və ya digər maraqlı tərəflərin maraq toqquşmalarının və onların əlilliyi olan şəxslərin müstəqilliyinə, iradəsinə və seçimlərinə mənfi təsirlərinin qarşısını almaq üçün mexanizmlər yaratmalıdırlar.

53. İştirakçı dövlətlər 4-cü maddənin 3-cü bəndindən irəli gələn öhdəliklərini yerinə yetirmək məqsədilə, əlilliyi olan şəxsləri təmsil edən təşkilatlar vasitəsilə onlara dair məsələlərlə bağlı qərarların qəbulu proseslərində və əlilliklə bağlı qanun, siyasət, strategiya və fəaliyyət planları da daxil olmaqla qanun və siyasətlərin hazırlanmasında tam və bərabər şəkildə iştirakını təmin etmək üçün normativ-hüquqi çərçivə və prosedurlar qəbul etməlidir. İştirakçı dövlətlər əlilliyi olan şəxslərin təşkilatlarına məsələn, daimi komitələrə və ya müvəqqəti işçi qruplarına üzvlərinin namizədliyini irəli sürmək hüququ verməklə, onlara bu cür orqanlarda yer vermək üçün müddəalar qəbul etməlidir.

54. İştirakçı dövlətlər sorğuların, görüşlərin planlaşdırılması, uyğun icra qrafiklərinin yaradılması, əlilliyi olan şəxslərin təşkilatlarının erkən mərhələlərdən cəlb olunması və hər proses üçün müvafiq məlumatların qabaqcadan, vaxtında və geniş şəkildə yayılması da daxil olmaqla formal məsləhətləşmə prosedurları yaratmalı və tənzimləməlidir. İştirakçı dövlətlər əlilliyi olan şəxslərin təşkilatları ilə məsləhətləşmələr üçün müəssər onlayn vasitələr yaratmalı və ya müəssər rəqəmsal formalarda alternativ məsləhətləşmə üsulları təmin etməlidir. Heç kimin məsləhətləşmə prosesindən kənar qalmamasını məqsədi ilə iştirakçı dövlətlər iştiraka davamlı nəzarət, kifayət qədər təmsil olunmayan qrupların müəyyən edilməsi, müəssərlik və ağılabatan uyğunlaşdırma tələblərinin yerinə yetirilməsinin təmin edilməsi üçün şəxslər təyin etməlidir.

---

²⁴CRPD/C/ARM/CO/1, bənd 6 (a).

Eyni zamanda, onlar digər vasitələrlə yanaşı, əqlabatan uyğunlaşdırma və müyəssərlik tələbləri barədə məlumat təmin etməklə, bütün bu cür qrupları təmsil edən əlilliyi olan şəxslərin təşkilatlarının cəlb olunmasını və onlarla məsləhətləşmələr aparılmasını təmin etməlidir.

55. İştirakçı dövlətlər siyasətlərin hazırlanması üçün hazırlıq xarakterli tədqiqatlar və təhlillər apararkən əlilliyi olan şəxslərin təşkilatları ilə məsləhətləşmələri və onlarla əməkdaşlığı təmin etməlidir. Siyasətlərlə bağlı təkliflərə baxmaq üçün nəzərdə tutulan ictimai forumlar əlilliyi olan şəxslərin iştirakı üçün tam müyəssər olmalıdır.

56. İştirakçı dövlətlər müstəqil monitorinq strukturları vasitəsilə monitorinq proseslərində əlilliyi olan şəxslərin təşkilatlarının iştirakı üçün aydın prosedurlara, uyğun vaxt çərçivələrinə əsaslanmasını və müvafiq məlumatların öncədən yayılmasını təmin etməlidir. Monitorinq və qiymətləndirmə sistemləri bütün siyasət və proqramlarda əlilliyi olan şəxslərin təşkilatların iştirakı və onların fikirlərinə prioritet verilməsi təmin edilməlidir. İştirakçı dövlətlər xidmətlərin göstərilməsi ilə bağlı xidmət təminatçılarının əsas vəzifəsini yerinə yetirməsi məqsədilə əlilliyi olan şəxslərin təşkilatları ilə tərəfdaşlıq imkanlarını araşdırmalıdır.²⁵

57. İştirakçı dövlətlər əlilliyi olan şəxslərin bütün kateqoriyalarını əhatə edən və onların müxtəlifliyinə və bərabərliyinə hörmət edən əlilliyi olan təşkilatlarının vahid, birləşmiş və müxtəlifliyi özündə əks etdirən koalisiyasının yaradılmasını həvəsləndirməli və onun milli səviyyədə Konvensiyanın monitorinqinə cəlb olunmasını və iştirak etməsini təmin etməlidir. Vətəndaş cəmiyyəti təşkilatları ümumən əlilliyi olan şəxslərin təşkilatlarını təmsil edə və ya onların yerini tuta bilməz.²⁶

58. Əlilliyi olan şəxslərin maraqlarının özləri tərəfindən qorunmasının və hüquq və imkanlarının artırılmasının təşviqi onların ictimai məsələlərdə iştirakının əsas komponentləridir; bunun üçün texniki, inzibati və kommunikasiya bacarıqlarının inkişafı, onların hüquqları, qanunvericilik və siyasətlərin hazırlanmasına dair məlumat və vasitələrə çıxışın asanlaşdırılması tələb olunur.

59. Əlilliyi olan şəxslərin inklüziv təhsilə çıxışı ilə bağlı üzləşdiyi maneələr onların imkanlarını azaldır və qərarlarının qəbulunda iştirak qabiliyyətlərinə xələl gətirir. Bu isə öz növbəsində, onların təşkilatlarının institusional potensiallarına təsir göstərə bilər. İctimai nəqliyyata çıxışla bağlı əngəllər, əqlabatan uyğunlaşdırmanın təmin edilməməsi, əlilliyi olan şəxslərin gəlir səviyyəsinin aşağı və qeyri-kafi olması və onlar arasında işsizlik də bu cür şəxslərin vətəndaş cəmiyyətinin fəaliyyətlərində iştirak etmək qabiliyyətini məhdudlaşdırır.

60. İştirakçı dövlətlər müstəqil maliyyələşdirmə vasitəsilə, əlilliyin insan hüquqlarına əsaslanan modeli üzrə təlim və potensialın gücləndirilməsi tədbirlərini təmin etməklə, əlilliyi olan şəxslərin təşkilatlarının siyasətlərin hazırlanmasının bütün mərhələlərində iştirak etmək potensialını gücləndirməlidir. İştirakçı dövlətlər əlilliyi olan şəxslərin cəmiyyətdə tam və səmərəli iştirakını müstəqil şəkildə təşviq etməsi üçün tələb olunan səriştə, bilik və bacarıqların inkişafında və insan hüquqlarına hörmət, qanunun aliliyi, şəffafıq, hesabatlılıq, plüralizm və iştirak kimi daha güclü demokratik idarəçilik prinsiplərinin inkişaf etdirilməsində əlilliyi olan şəxslərə və onları təmsil edən təşkilatlara dəstək göstərməlidir. Bundan əlavə, iştirakçı dövlətlər maliyyələşmə əldə edilməsi və müxtəlif dəstək mənbələrini barədə təlimatlarla təmin etməlidirlər.²⁷

²⁵ A/71/314, 65-66-cı bəndlər.

²⁶ CRPD/C/ESP/CO/1, 6-cı bənd; və CRPD/C/NZL/CO/1, 4-cü bənd.

²⁷ A/HRC/31/62, 47-50-cü bəndlər.

61. İştirakçı dövlətlər əlilliyi olan şəxslərin təşkilatlarının asan və sərbəst qeydiyyatdan keçməsinə, milli və beynəlxalq donordardan, o cümlədən fiziki şəxslərdən, özəl şirkətlərdən, bütün dövlət və özəl fondlardan, vətəndaş cəmiyyəti və dövlət, regional və beynəlxalq təşkilatlardan maliyyə qəbul etmək üçün müraciət etmək və onları əldə etmək imkanını təmin etməlidir.²⁸ Komitə iştirakçı dövlətlərə aşağıdakı yollarla, məsləhətləşmələr üçün maliyyə vəsaitlərinin ayrılması üçün meyarlar qəbul etməyi tövsiyə edir:

- (a) Üçüncü tərəflərin vasitəçiliyi olmadan maliyyə vəsaitlərini birbaşa əlilliyi olan şəxslərin təşkilatlarına vermək;
- (b) Əlilliyi olan şəxslərin təşkilatlarına ilk növbədə əlilliyi olan şəxslərin hüquqlarının təşviqinə yönələn resursların təmin edilməsini prioritetləşdirmək;
- (c) Əlilliyi olan qadınların və uşaqların təşkilatlarının qanun və siyasətlərin hazırlanması, icrası və monitorinqi çərçivəsində tam və səmərəli iştirakına şərait yaratmaq üçün bu cür təşkilatlar üçün xüsusi vəsaitlər ayırmaq;²⁹
- (d) Əlilliyi olan şəxslərin təşkilatları arasında maliyyə vəsaitlərini, o cümlədən layihə əsaslı maliyyələşdirmə ilə məhdudlaşmaq əvəzinə, dayanıqlı əsas institusional maliyyələşdirməni bərabər əsaslarla bölüşdürmək;
- (e) Vəsaitlər almasına baxmayaraq öz təşviqat gündəliklərinin müəyyənləşdirilməsində əlilliyi olan şəxslərin təşkilatlarının müstəqilliyini təmin etmək;
- (f) Əlilliyi olan şəxslərin təşkilatlarının fəaliyyəti üçün ayrılan maliyyələşdirmə ilə bu təşkilatların icra etdiyi layihələr üçün ayrılan maliyyələşdirmə arasında fərqləndirmə aparmaq;
- (g) Maliyyələşdirmə imkanlarını özünü-təşviqat təşkilatları da daxil olmaqla bütün əlilliyi olan şəxslərin təşkilatlarının qeydiyyatına imkan verməyən, eləcə də üzvlərini hüquq qabiliyyətindən məhrum edən və qanunlar səbəbindən hüquqi status əldə etməmiş təşkilatlar üçün əlçatan etmək;
- (h) Maliyyələşdirmə üçün müraciət proseslərini müəssər formatlarda qəbul etmək və icra etmək.

62. İştirakçı dövlətlər əlilliyi olan şəxslərin təşkilatlarının öz fəaliyyətlərini həyata keçirmək üçün milli vəsaitlərə çıxışının olmasını təmin etməlidirlər. Çünki yalnız xarici mənbələrdən asılı olduqda, bu, onların dayanıqlı təşkilati struktur qurmaq qabiliyyətini məhdudlaşdıracaqdır³⁰. Üzvlük haqları ilə yanaşı, dövlət və özəl resurslardan dəstək alan əlilliyi olan şəxslərin təşkilatları bütün siyasi və inzibati qərarların qəbulunda əlilliyi olan şəxslərin iştirakını təmin etmək, onları dəstəklə təmin etmək, fərdi və qrup yönümlü sosial fəaliyyətlər yaratmaq və həyata keçirmək üçün daha yaxşı imkanlara malik olacaqdır.

63. İştirakçı dövlətlər əlilliyi olan şəxslərin təşkilatları üçün adekvat və kifayət qədər maliyyələşdirmə ilə təmin edən milli və beynəlxalq səviyyədə fondlar kimi cavabdeh rəsmi hüquqi mexanizm yaratmalıdır.

²⁸ A/HRC/20/27, 67-68-ci bəndlər.

²⁹ CRPD/C/1/Rev.1, qoşma.

³⁰ A/71/314, 65-66-cı bəndlər.

64. İştirakçı dövlətlər bütün növ əlillikləri təmsil edən əlilliyi olan şəxslərin təşkilatlarının yaradılması və gücləndirilməsi üçün nəzərdə tutulan dövlət resurslarını artırmalıdır. Onlar, həmçinin, vergi güzəştləri və miras vergisindən azadolma, habelə milli lotereyadan əldə olunmuş gəlirlər daxil olmaqla, milli maliyyə imkanlarına çıxışını təmin etməlidir.³¹ İştirakçı dövlətlər insan hüquqları sahəsində fəaliyyət göstərən digər qeyri-hökumət təşkilatları ilə bərabər əsaslarla əlilliyi olan şəxslərin təşkilatlarının da regional səviyyə də daxil olmaqla beynəlxalq əməkdaşlıq və inkişaf yardımı çərçivəsində xarici maliyyələşməyə çıxış imkanını artırmalı və asanlaşdırmalıdır.

65. İştirakçı dövlətlər 4-cü maddənin 3-cü bəndi və 33-cü maddənin 3-cü bəndindən irəli gələn öhdəliklərin yerinə yetirilməməsinə görə təsirli cəza tədbirlərini təmin edən güclü mexanizm və prosedurlar hazırlamalıdır. Öhdəliklərin yerinə yetirilməsinin monitorinqi araşdırmalara başlamaq və cavabdeh şəxsləri məsul tutmaq səlahiyyətinə malik olan müstəqil qurumlar, məsələn, ombudsman aparatı və ya parlament komitəsi tərəfindən aparılmalıdır. Bununla yanaşı, əlilliyi olan şəxslərin təşkilatları 4-cü maddənin 3-cü bəndi və 33-cü maddənin 3-cü bəndinə əməl etməyən qurumlara qarşı hüquqi tədbirlər görmək imkanına malik olmalıdır.³² Belə mexanizmlər bütün səviyyələrdə qərarların qəbulunda əlilliyi olan şəxslərin təşkilatları ilə məsləhətləşmə və onların cəlb olunmasını tənzimləyən hüquqi çərçivələrə və ayrı-seçkiliklə mübarizə sahəsində milli qanunvericiliyə daxil edilməlidir.³³

66. İştirakçı dövlətlər əlilliyi olan şəxslərin iştirak hüququnun həyata keçirilməsini təmin etmək üçün səmərəli hüquqi müdafiə vasitələrini, o cümlədən kollektiv xarakterli müdafiə vasitələrini və qrup fəaliyyətlərini tanımalıdır. Dövlət orqanları əlilliyi olan şəxslərin hüquqlarına mənfi təsir edən hallarda əlilliyi olan şəxslərin ədalət mühakiməsinə çıxışının səmərəli şəkildə təmin edilməsinə töhfə verə bilər.³⁴ Səmərəli hüquqi müdafiə vasitələrinə aşağıdakılar daxildir: (a) prosedurun dayandırılması; (b) əlilliyi olan şəxslərin təşkilatları ilə məsləhətləşmə və onların cəlb olunmasını təmin etmək üçün prosedurun daha əvvəlki mərhələsinə qayıtmaq; (c) zəruri məsləhətləşmələr başlayanadək qərarın icrasını təxirə salmaq; (d) 4-cü maddənin 3-cü bəndi və 33-cü maddənin 3-cü bəndinə əməl edilmədiyi halda, qərarı qismən və ya tam ləğv etmək.

IV. Konvensiyanın digər müddələri ilə əlaqəsi

67. 3-cü maddədə Konvensiyanın şərh və icrasını istiqamətləndirən ümumi prinsipləri müəyyən edilir. Buraya daxil olan "tam və səmərəli iştirak və cəmiyyətə qoşulma" o deməkdir ki, əlilliyi olan şəxslərin onları təmsil edən təşkilatlar vasitəsilə iştirakı bütün mətnə işlənir və bütün Konvensiyaya şamil olunur.³⁵

68. İştirakçı dövlətlərin ümumi öhdəliklərin tərkib hissəsi kimi, 4-cü maddənin 3-cü maddəsi bütün Konvensiyaya şamil edilir və onda nəzərdə tutulan bütün öhdəliklərin icrası üçün əhəmiyyətlidir.

69. 4-cü maddənin 1, 2 və 5-ci bəndləri həmin maddənin 3-cü bəndinin icrasında mühüm əhəmiyyət daşıyır. Çünki onlarda iştirakçı dövlətlərin heç bir məhdudiyət və ya istisna olmadan federal dövlətlərin bütün hissələrinə şamil olunan, Konvensiyanı icra etmək üçün zəruri strukturların və çərçivələrin yaradılması və tədbirlərin görülməsi ilə bağlı başlıca öhdəliklər yer alır.

³¹ A/59/401, bənd 82 (l) və (t); və A/HRC/31/62, 51–54-cü bəndlər.

³² A/71/314, 68-69-cü bəndlər.

³³ 6 nömrəli Ümumi Şərh, 72-ci bənd.

³⁴ Eyni mənbə, bənd 73 (h).

³⁵ BMT-nin İnsan Hüquqları üzrə Ali Komissarlığı, "Əlilliyi olan şəxslərin hüquqları haqqında" Konvensiyanın monitorinqi: Guidance for Human Rights Monitors, Professional Training Series No. 17 (New York and Geneva, 2010).

70. 5-ci maddədə nəzərdə tutulan əlilliyi olan şəxslərin bərabərliyi və ayrı-seçkiliyə yol verilməməsini təşviq edən siyasətlər 4-cü maddənin 3-cü bəndi və 33-cü maddənin 3-cü bəndinə uyğun olaraq qəbul edilməli və monitorinqi aparılmalıdır.³⁶ Cəmiyyətin geniş müxtəlifliyini təmsil edən əlilliyi olan şəxslərin təşkilatları ilə sıx məsləhətləşmə və onların fəal şəkildə cəlb edilməsi de-fakto və inklüziv bərabərliyin, və pozitiv fəaliyyət proqramlarının təşviqi məqsədi ilə hüquqi çərçivələrin və təlimat materialların qəbulu və monitorinqi üçün vacib komponentlərdəndir.

71. Məsləhətləşmələr prosesi əlilliyi olan şəxsləri kənarında qoymamalı və ya mövcud əlillikləri əsasında ayrı-seçkiliyə yol verməməlidir. Prosedurlar və müvafiq materiallar əlilliyi olan şəxsləri də əhatə etməli və onlar üçün müyəssər olmalı, məsləhətləşmə proseslərinin erkən mərhələlərindən etibarən iştirak üçün vaxt çərçivələri və texniki yardım nəzərdə tutulmalıdır. Bütün dialoq və məsləhətləşmə proseslərində ağılabatan uyğunlaşdırma təmin edilməli, əlilliyi olan şəxslərin təşkilatları ilə sıx məsləhətləşmə və onların fəal cəlb olunması yolu ilə ağılabatan uyğunlaşdırmaya dair qanun və siyasətlər hazırlanmalıdır.

72. Konvensiyanın 6-cı maddəsində əlilliyi olan qadın və qızların tam inkişafını, irəliləyişini və hüquq və imkanlarının artırılmasını təmin etmək üçün tədbirlərin görülməsi tələb edilir. İştirakçı dövlətlər əlilliyi olan qadın və qızların öz təşkilatları vasitəsilə, əlilliyi olan kişilərlə bərabər şəkildə ictimai həyatda iştirakına imkan yaradan mexanizm kimi onların təşkilatlarının yaradılmasını həvəsləndirməli və asanlaşdırmalıdır. İştirakçı dövlətlər əlilliyi olan qadınların özlərini təmsil etmək və təşkilatlanmaq, 4-cü maddənin 3-cü bəndi və 33-cü maddənin 3-cü bəndinə uyğun olaraq sıx məsləhətləşmələrdə özlərinin səmərəli iştirakına şərait yaratmaq hüququnu tanınmalıdır. Əlilliyi olan qadın və qızlar bütün icra orqanları və sahələri və müstəqil monitorinq strukturlarına bərabər şəraitdə çıxışı olmalıdır. Bütün konsaltinq orqanları, mexanizm və prosedurları əlilliyi olan şəxslərin xüsusiyyətlərini nəzərə almalı, inklüziv və gender bərabərliyini təmin etməlidir.

73. Əlilliyi olan qadınlar əlilliyi olan şəxslərin təşkilatlarının rəhbərliyində əlilliyi olan kişilərlə bərabər şəkildə iştirak etməli və bərabər təmsilçilik, qadın komitələri, səlahiyyətləndirmə proqramları və s. vasitəsilə çətir təşkilatlar çərçivəsində onlara yer və səlahiyyət verilməlidir. İştirakçı dövlətlər əlilliyi olan qadınların, o cümlədən hər hansı formada himayəçilik subyekti olan və ya xüsusi müəssisələrdə yaşayan qadınların iştirakını onların həyatına təsir edən bütün fəaliyyətlərin hazırlanması, icrası və monitorinqində ilkin şərt kimi təmin etməlidir. Əlilliyi olan qadınlar müstəsna olaraq və ya qeyri-mütənasib şəkildə onlara təsir edən məsələlər və cinsi, reproduktiv sağlamlıq və hüquqlar və qadınlara qarşı gender əsaslı zorakılığın bütün formaları ilə bağlı qərarlarda daxil olmaqla, ümumilikdə qadın hüquqları və qadın bərabərliyinə dair siyasətlər və qərarların qəbulu proseslərində iştirak etməlidirlər.

74. 4-cü maddənin 3-cü bəndi və 33-cü maddənin 3-cü bəndi əlilliyi olan uşaqların 7-ci maddədə göstərilən hüquqlarının icrasında mühüm əhəmiyyət daşıyır. İştirakçı dövlətlər əlilliyi olan uşaqların onları təmsil edən təşkilatlar vasitəsilə, məktəbdə və icmada, yerli, milli və beynəlxalq səviyyələrdə onların həyatlarına təsir edən qanun, siyasət, xidmət və proqramların hazırlanması, icrası, monitorinq və qiymətləndirilməsinin bütün mərhələlərində iştirakını və onların fəal cəlb olunmasını təmin etmək üçün addımlar atmalıdır.

---

³⁶6 nömrəli Ümumi Şərh

İştirakın məqsədi əlilliyi olan uşaqların hüquq və imkanlarının artırılması və öhdəlik daşıyıcıları tərəfindən onların öz icmalarında və cəmiyyətdə fəal rol oynayan hüquq sahibləri olmasının qəbul edilməsidir. Bu, onların dinlənmək hüquqlarının tanınmasından onların öz hüquqlarının həyata keçirməsində fəal iştirakına qədər müxtəlif səviyyələrdə olmalıdır.³⁷

75. İştirakçı dövlətlər əlilliyi olan uşaqlara öz qərarlarının qəbulunda dəstək göstərməli, bunun üçün digər vasitələrlə yanaşı, uşaqlarla bağlı məlumatlar və özünü təşviqatə məqsədyönlü dəstək də daxil olmaqla, onların öz fikirlərini ifadə etməsini asanlaşdırmaq üçün zəruri olan hər hansı növ kommunikasiya ilə təchiz etməli və onlardan istifadəsinə şərait yaratmalı,³⁸ bu cür uşaqlarla birgə işləyən bütün mütəxəssislər üçün təlimlər keçirilməlidir.³⁹ İştirakçı dövlətlər həmçinin əlillik növünə və yaşa uyğun əlilliyi olan uşaqlar üçün dəstək, yardım və prosedurlarla təmin etməlidir. Onların təşkilatlarının iştirakı onlara dair məsələlərlə bağlı məsləhətləşmələrin ayrılmaz hissəsi hesab edilməli və onların fikirlərinə onların yaş və yetkinlik səviyyəsinə uyğun olaraq lazımi diqqət yetirilməlidir.

76. 4-cü maddənin 3-cü bəndi məlumatlılığın artırılmasında xüsusi əhəmiyyət daşıyır (8- ci maddə). Komitə iştirakçı dövlətlərə əlilliyi olan şəxslərin təşkilatlarının iştirakı ilə, bütün əlilliyi olan şəxslərin hüquq sahibləri kimi təsvir edən sistemli maarifləndirmə proqramları, o cümlədən ictimai radio və televiziya verilişləri vasitəsilə kampaniyalar həyata keçirməklə bağlı tövsiyələrini xatırladır.⁴⁰ Bütün dövlət sektoru rəsmiləri üçün maarifləndirmə kampaniyaları və təlim proqramları Konvensiyanın prinsipləri ilə uyğunluq təşkil etməli, cəmiyyətdə kök salmış gender və əlillik stereotiplərini aradan qaldırmaq üçün əlilliyin insan hüquqları modelinə əsaslanmalıdır.

77. Əlilliyi olan şəxslərin təşkilatlarının Konvensiyanın məsləhətləşmələr və monitorinq proseslərində iştirakı üçün prosedurlara, mexanizmlərə, informasiya və kommunikasiya vasitələrinə, bina və obyektlərə, ağılabatan uyğunlaşma da daxil olmaqla müyəssərliyinin (9-cu maddə) təmin edilməsi vacibdir. İştirakçı dövlətlər əlilliyi olan şəxslərin təşkilatları ilə sıx məsləhətləşmə və onların fəal şəkildə cəlb olunmasını təmin etmək üçün informasiya və kommunikasiya texnologiyaları⁴¹ sahəsində beynəlxalq müyəssərlik standartları və universal dizayn prinsiplərini hazırlamalı, qəbul etməli və həyata keçirməlidir.⁴²

78. Riskli vəziyyətlər və fəvqəladə humanitar hallarda (11-ci maddə) iştirakçı dövlətlər və humanitar təşkilatlar əlilliyi olan şəxslərin təşkilatları, o cümlədən bütün yaş qruplarına daxil olan əlilliyi olan qadınları, kişiləri və uşaqları təmsil edən təşkilatların fəal iştirakını və onlarla əlaqələndirmə və məsləhətləşməni təmin etməlidir. Bunun üçün 4-cü maddənin 3-cü bəndinə uyğun olaraq, fəvqəladə vəziyyətlərlə əlaqəli qanun və siyasətlərin hazırlanması, icrası və monitorinqində əlilliyi olan şəxslərin təşkilatlarının fəal iştirakı və yardımların paylanması üçün prioritetlərin müəyyən edilməsi tələb olunur. İştirakçı dövlətlər əlilliyi olan məcburi köçkünlərin və ya qaçqınların təşkilatlarının yaradılmasını təşviq etməlidir. Bu təşkilatlara onların hər hansı risk vəziyyətlərində, o cümlədən silahlı münaqişələr zamanı malik olduğu hüquqları təşviq etmək imkanı yaradılmalıdır.

³⁷ BMT-nin Uşaq Fondu, "Yetkinlik yaşına çatmayanların iştirakının monitorinq nəticələri üzrə konseptual çərçivə" (Mart, 2018).

Burada: www.unicef.org/adolescence/files/Conceptual_Framework_for_Measuring_Outcomes_of_Adolescent_Participation_March_2018.pdf.

³⁸Bax: Uşaq Hüquqları üzrə Komitənin 12 nömrəli Şərhi, 21-ci bənd.

³⁹Eyni mənbə, 34-cü bənd.

⁴⁰CRPD/C/MDA/CO/1, 19-cu bənd; CRPD/C/AZE/CO/1, 21-ci bənd; və CRPD/C/TUN/CO/1, 21-ci bənd.

⁴¹"Əlçatanlıq haqqında" 2 (2014) nömrəli Ümumi Şərh, 5-7 və 30-cu bəndlər.

⁴²Eyni mənbə, 16, 25 və 48-ci bəndlər

79. Qanun qarşısında bərabərlik (12-ci maddə) əlilliyi olan bütün şəxslərin öz hüquq qabiliyyətini həyata keçirmək və onlara təsir edən qərarları seçmək və nəzarət etmək baxımından bərabər hüquqlara malik olmasını təmin edir. Qanun qarşısında bərabərlik Konvensiyanın icrasına yönələn qanun və siyasətlərin hazırlanması və icrasında əlilliyi olan şəxslərlə birbaşa və effektiv məsləhətləşmələr və onların cəlb olunması üçün ilkin şərtidir. Komitə tövsiyə edir ki, 12-ci maddənin icra edilməməsi heç bir halda 4-cü maddənin 3-cü bəndi və 33-cü maddənin 3-cü bəndinin inklüziv icrasını istisna etməməlidir. Hüquq qabiliyyətin inkar edilməsinə əsaslanan iştirak üçün bu maneələri aradan qaldırmaq məqsədi ilə qanun və siyasətlərə dəyişiklik edilməlidir.

80. Komitə "Qanun qarşısında bərabərlik haqqında" 1 (2014) nömrəli ümumi şərhində qeyd edir ki, hüquq qabiliyyəti cəmiyyətdə və qərarvermə proseslərində tam və səmərəli iştirakdan yararlanmaq üçün həlledici rol oynayır və bütün əlilliyi olan şəxslər, o cümlədən əqli qabiliyyəti olan, autizmlə şəxslər, psixososial əlilliyi olan şəxslər və əlilliyi olan uşaqların onları təmsil edən təşkilatlar vasitəsilə hüquq qabiliyyətinə təminat verilməlidir. İştirakçı dövlətlər şəxsin müstəqilliyinə, iradəsinə və seçimlərinə hörmət etmək, siyasətlərin hazırlanması və məsləhətləşmələrdə iştiraka imkan yaratmaq üçün dəstəklə müşayiət olunan qərarların qəbulu mexanizmlərini təmin etməlidir.

81. Əlilliyi olan şəxslərin ədalət mühakiməsinə çıxış hüququ (13-cü maddə) əlilliyi olan şəxslərin bütövlükdə ədalət mühakiməsi sistemində digərləri ilə bərabər şəkildə iştirak etmək hüququna malik olduğunu nəzərdə tutur. Bu iştirak bir çox formalarda və səmərəli idarəçiliyə töhfə verən demokratik sistem çərçivəsində həyata keçirilir məsələn, iddiaçı, zərərçəkmiş, müttəhim, hakim və vəkil funksiyalarını icra edən əlilliyi olan şəxsləri ehtiva edir.⁴³ Əlilliyi olan şəxslərlə onları təmsil edən təşkilatlar vasitəsilə sıx məsləhətləşmə bu şəxslərin ədalət mühakiməsi sistemində iştirakı ilə bağlı qanun, qayda, siyasət və proqramların qəbulu və ya dəyişikliklərin edilməsi üçün bütün proseslərdə əhəmiyyət daşıyır.

82. Bütün formalarda istismar, zorakılıq və təhqirin (16-cı maddə) qarşısını almaq üçün iştirakçı dövlətlər əlilliyi olan şəxslərə xidmət edən bütün müəssisə və proqramlara müstəqil orqanlar tərəfindən səmərəli nəzarət edilməsini təmin etməlidir. Komitə psixiatrik müəssisələrdə yaxud internat müəssisələr kimi əlilliyi olan şəxslərə "xidmət edən" müəssisələrdə əlilliyi olan şəxslərin hüquq pozuntuları baş verməkdə davam etdiyini müşahidə etmişdir. 33-cü maddənin 3-cü bəndinə əsasən, 16-cı maddənin 3-cü bəndinə uyğun olaraq tapşırığın təyin olunduğu müstəqil monitorinq orqanının 33-cü maddənin 2-ci bəndində nəzərdə tutulan müstəqil monitorinq strukturu ilə üst-üstə düşüb-düşməməsindən asılı olmayaraq, vətəndaş cəmiyyəti, o cümlədən əlilliyi olan şəxslərin təşkilatları bu müəssisə və xidmətlərin monitorinqində fəal iştirak etməlidir.

⁴³ *Beasley Avstraliyaya qarşı* (CRPD/C/15/D/11/2013), bənd 8.9; və *Lockrey Avstraliyaya qarşı* (CRPD/C/15/D/13/2013), bənd 8

83. Komitə "Müstəqil yaşamaq və icmaya cəlb olunmaq haqqında" 5 (2017) nömrəli ümumi şərhini xatırladaraq qeyd edir ki, müstəqil yaşamaq və icmaya cəlb olunmaq hüququnu (19-cu maddə) icra edərkən, bütün fəaliyyət və strategiyaların qəbulu, davamlı nəzarət və monitorinq üçün əlilliyi olan şəxslərlə onları təmsil edən təşkilatlar vasitəsilə məsləhətləşmə və onların fəal cəlb olunması vacibdir. Qərarların qəbulu prosesində fəal iştirak və məsləhətləşməyə bütün əlilliyi olan şəxslər daxil olmalıdır. Əlilliyi olan şəxslər, o cümlədən müəssisədə yaşayanlar de-institutlaşma strategiyalarının hazırlanması, icrası və monitorinqinə və xüsusilə bu şəxslərə dair dəstək xidmətlərinin hazırlanmasına cəlb olunmalıdır.⁴⁴

84. Əlilliyi olan şəxslərin təşkilatlarının monitorinq prosesinə cəlb olunması və bu prosesdə tam iştirak edərək öz fikirlərini tam ifadə etməsi üçün məlumatlara çıxış imkanı (21-ci maddə) zəruridir. Bu cür təşkilatlar rəqsəmsal məlumatlar da daxil olmaqla məlumatların müəssər formatlarda və əlilliyin bütün növləri üçün uyğun olan texnologiyalar vasitəsilə, vaxtında və heç bir əlavə xərc ödəmədən almalıdırlar. Buraya rəsmi görüşlərdə əlilliyi olan şəxslərin seçimi ilə işarət dilindən, asan oxunan versiya, sadələşdirilmiş dil və Brayl əlifbasından, ünsiyyətin gücləndirici və alternativ üsul və formalarından istifadə daxildir. Hər hansı məsləhətləşmə əvvə, bütün müvafiq məlumatlar, o cümlədən bununla bağlı fikirlər üçün zəruri olan xüsusi büdcə xarakterli, statistik və digər müvafiq məlumatlar təqdim edilməlidir.

85. İnküziv təhsil hüququnu (24-cü maddə) təmin etmək üçün, Komitənin "İnküziv təhsil haqqında" 4 (2016) nömrəli ümumi şərhinə uyğun olaraq, iştirakçı dövlətlər inküziv təhsillə bağlı siyasət və qanunların hazırlanması, icrası, monitorinqi və qiymətləndirilməsinin bütün aspektlərində əlilliyi olan şəxsləri təmsil edən təşkilatlar vasitəsilə əlilliyi olan şəxslər, o cümlədən əlilliyi olan uşaqlarla məsləhətləşməli və onları fəal şəkildə cəlb etməlidir.⁴⁵ İnküziv təhsil əlilliyi olan şəxslərin 4-cü maddənin 3-cü bəndi və 33-cü maddənin 3-cü bəndində göstərilən iştirakı üçün vacibdir. Təhsil insanların tərəqqisinə şərait yaradır və cəmiyyətdə iştirak imkanını yüksəldir ki, bu da Konvensiyanın icrasını və monitorinqini təmin etmək üçün zəruridir. İştirakçı dövlətlər dövlət və özəl təhsil müəssisələrinin əlilliyi olan şəxslərlə məsləhətləşməsini və təhsil sistemində onların fikirlərinin nəzərə alınmasını təmin etməlidirlər.

86. Əlilliyi olan şəxslərin əmək və məşğulluq hüququna (27-ci maddə) dair siyasətlərin qəbulu əlilliyi olan şəxsləri təmsil edən təşkilatlarla sıx məsləhətləşmə şəraitində və onların iştirakı ilə baş verməlidir. Siyasətlər məşğulluğa çıxışa təminat verilməli, açıq, inküziv, ayrı-seçkiliyə yol vermədən, müəssər və rəqabətli əmək bazarında və mühitində əməyi təşviq etməli, bərabər imkanlar və gender bərabərliyini təmin etməli, əlilliyi olan şəxslər üçün ağılabatan uyğunlaşdırma və dəstəyi nəzərdə tutmalıdır.

⁴⁴ "Müstəqil yaşamaq və icmaya cəlb olunmaq haqqında" 5 (2017) nömrəli Ümumi Şərh, 71-ci bənd.

⁴⁵ 4 nömrəli Ümumi Şərh, 7-ci bənd.

87. Qənaətbəxş həyat səviyyəsi və sosial müdafiə hüququnun (28-ci maddə) həyata keçirilməsi 4-cü maddənin 3-cü bəndi ilə birbaşa qarşılıqlı əlaqəlidir. Əlilliyi olan şəxslərin təşkilatlarının dövlət siyasətlərində iştirakı yoxsulluq şəraitində yaşayan əlilliyi olan şəxslər və onların ailələrinin kənarda qoyulması, bərabərsizlik və yoxsulluqla üzləşməsinin iştirakçı dövlətlərin səlahiyyətli orqanları tərəfindən qarşısının alınması üçün olduqca vacibdir. İştirakçı dövlətlər əlilliyi olan şəxslərin təşkilatları ilə birgə işsiz, sabit gəliri olmayan və ya güzəşt və müavinətlərin alması səbəbi ilə işləyə bilməyən, kənd yerlərində və ya ucqar ərazilərdə yaşayan, aborigen xalqlara mənsub olan, qadın və yaşlı əlilliyi olan şəxslərin işlə təmin edilməsi üçün səy göstərməlidir. 28-ci maddənin icrası ilə bağlı tədbirlərin, strategiyaların, proqramların, siyasətlərin və qanunların qəbulu və nəzərdən keçirilməsi və onların monitorinqi prosesində əlillik məsələlərinin aktualaşdırılması və əlilliyi olan şəxslərin tələb və fikirlərinin nəzərə alınmasını təmin etmək üçün iştirakçı dövlətlər əlilliyi olan bütün şəxsləri təmsil edən təşkilatlarla sıx məsləhətləşməli və onları fəal cəlb etməlidir.

88. Əlilliyi olan şəxslərin siyasi və ictimai həyatda iştirak etmək hüququ (29-cu maddə) onların cəmiyyətdə tam və səmərəli şəkildə iştirakı və cəlb olunması imkanının təmin edilməsində əhəmiyyətlidir. Səs vermək və seçilmək hüququ iştirak etmək hüququnun vacib komponentlərindən biridir, ona görə ki seçilmiş nümayəndələr siyasi gündəliyi müəyyən edir və onların hüquq və maraqlarını təşviq edərək Konvensiyanın icrası və monitorinqinin təmin edilməsində mühüm rol oynayır.

89. İştirakçı dövlətlər dəstəyə ehtiyacı olan şəxslərin müstəqil şəkildə səs verə bilmələrinə şərait yaratmaq üçün normativ-hüquqi sənədləri əlilliyi olan şəxslərin təşkilatları ilə sıx məsləhətləşmələr aparmaqla qəbul etməlidir. Bura, milli və yerli səviyyəli seçkilər və milli referendumlarda səsvermə kabinetlərində (seçki günü və öncədən səsvermədə) əlilliyi olan şəxslər üçün köməkçi vasitələrin olması daxildir.

90. Statistika və məlumatların toplanması prosesində və icrasında bütün əlilliyi olan şəxsləri təmsil edən təşkilatları vasitəsilə məsləhətləşmələr aparılmalı və onları cəlb etməlidirlər (31-ci maddə).

91. İştirakçı dövlətlər əlilliyi olan şəxslər və onların Konvensiyada nəzərdə tutulan hüquqlarına çıxışına dair cins, yaş, milli mənsubiyyət, yaşayış yeri (kənd/şəhər), əlilliyin növü və sosial-iqtisadi status üzrə təsnifləşdirilmiş, keyfiyyətli, yetərli, vaxtında və etibarlı məlumatlar toplamaq üçün vahid məlumat sistemi yaratmalıdır. Onlar əlilliyi olan şəxslərin təşkilatları ilə sıx məsləhətləşmə yolu ilə və "Əlillik Statistikası üzrə Vaşinqton Qrupu"ndan istifadə etməklə Konvensiyanı icrası üçün siyasətlərin hazırlanması və icrasına imkan verən sistem yaratmalıdır. Həmçinin, təsəvvürlər və davranışlar barədə məlumat toplamaq və Vaşinqton Qrupunun kənarda qoyduğu şəxs kateqoriyalarını əhatə etmək üçün əlavə məlumat toplama alətlərindən istifadə edilməlidir.

92. Beynəlxalq əməkdaşlığı (32-ci maddə) həyata keçirən zaman əlilliyi olan şəxslərlə onları təmsil edən təşkilatlar vasitəsilə sıx tərəfdaşlıq, əməkdaşlıq və onların cəlb olunması Konvensiyaya uyğun olaraq inkişaf proqramlarının qəbulunda olduqca vacibdir. Beynəlxalq əməkdaşlıq sahəsində plan, proqram və layihələrin, o cümlədən 2030-cu il Gündəliyinin və 2015-2030-cu illərdə Fəlakət Riskinin Azaldılması üzrə Senday Çərçivəsinin hazırlanması, icrası və monitorinqinin bütün mərhələsində əlilliyi olan şəxslərin təşkilatları ilə məsləhətləşmə aparılmalı və onlar cəlb edilməlidir.

93. 34-cü maddənin 3-cü bəndi Komitəyə üzvlük üçün müvafiq meyarlara riayət edilməsi baxımından əhəmiyyətlidir. O, iştirakçı dövlətlərdən namizədləri irəli sürərkən, 4-cü maddənin 3-cü bəndinə lazımı səviyyədə diqqət yetirməyi tələb edir. Buna görə də, iştirakçı dövlətlər Komitəyə namizədləri irəli sürərkən, əlilliyi olan şəxslərin təşkilatları ilə yaxından məsləhətləşməli və onları fəal şəkildə cəlb etməlidir. Əlilliyi olan şəxslərin

təşkilatlarının cəlb olunduğu və onlarla məsləhətləşmələrin nəticələrinin nəzərə alındığı və yekun təqdimatda əksini tapdığı şəffaf və iştirakçılığı ehtiva edən prosedurlar üçün milli qanunvericilik çərçivələri və prosedurları qəbul edilməlidir.

V. Milli səviyyədə icra

94. Komitə, iştirakçı dövlətlər əlilliyi olan şəxslərin Konvensiyanın icrası ilə bağlı qanun və siyasətlərin hazırlanması, icrası və monitorinqinə cəlb olunmaq və onlarla məsləhətləşmənin aparılması hüququnun həyata keçirilməsində çətinliklərlə üzləşdiyini bildirir. İştirakçı dövlətlər 4-cü maddənin 3-cü bəndi və 33-cü maddənin 3-cü bəndinin tam icrasını təmin etmək məqsədilə aşağıdakı tədbirləri görməlidir:

(a) Əlilliyin növündən asılı olmayaraq, əlilliyi olan şəxslərin öz təşkilatları vasitəsilə fəal cəlb olunmasına və onlarla sıx məsləhətləşmənin aparılmasına imkan verməyən bütün qanunları, o cümlədə hüquq qabiliyyətindən məhrum edən qanunları ləğv etmək;

(b) Əlilliyi olan şəxslərin təşkilatlarının yaradılması və dayanıqlı fəaliyyətinə şərait yaradan siyasət çərçivə qəbul etməklə, həmin təşkilatların yaradılması və fəaliyyəti üçün əlverişli mühit yaratmaq. Buraya onların dövlətdən asılılığının olmaması və müstəqilliyinə təminat verilməsi, dövlət maliyyələşməsi və beynəlxalq əməkdaşlıq, maliyyələşdirmə mexanizmlərinin yaradılması, icrası və onlara çıxışın təmin edilməsi, eləcə də imkanların artırılması və potensialının gücləndirilməsi üçün texniki yardım da daxil olmaqla dəstəyin göstərilməsi daxildir .

(c) Konvensiyada nəzərdə tutulan hüquqlarını milli və beynəlxalq səviyyələrdə təşviq edən fərd və təşkilatlara qarşı hər hansı hədə-qorxu, təzyiq və ya qisas tədbirlərini qadağan etmək. İştirakçı dövlətlər həmçinin, əlilliyi olan şəxsləri və onları təmsil edən təşkilatları Komitə və ya digər beynəlxalq qurumlar və insan hüquqları mexanizmləri ilə əməkdaşlıqla əlaqədar hədə-qorxu, təzyiq və qisas tədbirlərindən qorumaq üçün mexanizmlər qəbul etməlidir;

(d) Əlilliyi olan şəxslərin, o cümlədən daha çox təcridə məruz qalmış şəxslər monitorinq prosesinə qoşulması və tam iştirakını təmin etmək üçün öz üzvlərinin fəaliyyətlərini əlaqələndirən çətin təşkilatları və müxtəlif əlilliyi olan şəxsləri təmsil edən fərdi təşkilatlarının yaradılmasını təşviq etmək. Əgər hər hansı iştirakçı dövlət əlilliyi olan şəxslərin təşkilatını qərarvermə prosesinə cəlb etməklə bağlı əngəllərlə qarşılaşırsa, onlar bu cür təşkilatların nümayəndələrini çətin təşkilat və ya əlilliyi olan şəxslərin təşkilatlarının koalisiyası vasitəsilə daxil edə bilmədikdə, onları daimi və ya müvəqqəti işçi qruplarına daxil edə bilərlər;

(e) Əlilliyi olan şəxslərin təşkilatlarının iştirak və cəlb olunma hüququnun təsbit edən qanun və siyasətlər, eləcə də qərarların qəbulunun bütün səviyyələrində məsləhətləşmələr üçün aydın prosedurlar müəyyən edən qaydalar qəbul etmək. Bu qanunvericilik və siyasi çərçivə qərarların qəbulundan əvvəl ictimai dinləmələrin keçirilməsini nəzərdə tutmalı və konkret vaxt çərçivələrinin müəyyən edilməsini, məsləhətləşmələrin müyəssərliyi və ağlabatan uyğunlaşdırma və dəstəklə təmin etmək öhdəliyini əks etdirməlidir. Bu, qanunlarda və digər normativ-hüquqi sənədlərdə əlil təşkilatlarının iştirakını və onların nümayəndələrinin seçilməsini birbaşa qeyd etməklə edilə bilər;

(f) Əlilliyi olan şəxslərin təşkilatları ilə daimi məsləhətləşmə mexanizmləri, o cümlədən dəyirmi masa, birgə dialoqlar, ictimai dinləmələr, sorğular və onlayn məsləhətləşmə mexanizmləri yaratmaq və 11, 12 və 50-ci bəndlərdə göstəriləyi kimi, onların müxtəlifliyinə və müstəqilliyinə hörmət etmək. Bu, həmçinin, milli məşvərətçi şura formasında, yəni əlilliyi olan şəxslərin təşkilatlarını təmsil edən əlillik məsələləri üzrə təmsilçi

milli şura kimi yaradıla bilər.

(g) Əlilliyi olan şəxslərin xüsusiyyətləri, o cümlədən irqi, cinsi, dili, dini mənsəbiyyəti, siyasi və digər etiqadları, milli, etnik, sosial mənsəyi, yaşı, sağıamlıq vəziyyəti, əlillik dərəcəsi, gender kimliyi, miqrasiya və digər statusunu əks etdirən əlilliyi olan şəxslərin təşkilatları vasitəsilə əlilliyi olan şəxslərin iştirakına təminat vermək və dəstək göstərmək;

(h) Əlilliyi olan qadın və qızları təmsil edən əlilliyi olan şəxslərin təşkilatları ilə işləmək və onların təhlükəsiz şəraitdə, xüsusilə qadın hüquqları və gender bərabərliyi, eləcə də cinsi zorakılıq və təhqir daxil olmaqla qadınlara qarşı gender əsaslı zorakılıqla bağlı siyasətlərin hazırlanmasına dair bütün qərarların qəbulu proseslərində birbaşa iştirakını təmin etmək;

(i) Əlilliyi olan uşaqlar və qadınlar da daxil olmaqla əlilliyi olan şəxsləri təmsil edən təşkilatlar vasitəsilə bütün səviyyələrdə, xüsusən də onlara toxunan məsələlərdə, o cümlədən risk vəziyyətlərində və fəvqəladə humanitar vəziyyətlərlə bağlı qərarlarının qəbulu, həyata keçirilməsi, monitorinqi və qiymətləndirilməsində fəal şəkildə cəlb etmək və onlarla məsləhətləşmək, bu məqsədlə onların fikirlərini ifadə etməsi üçün ağılabatan və real vaxt çərçivəsi və kifayət qədər maliyyə və dəstəklə təmin etmək;

(j) Əlilliyi olan şəxslərin təşkilatları və ya qruplarının, o cümlədən əlilliyi olan şəxslərin valideynlərinin və ailələrinin qruplarının yaradılmasını, potensialının gücləndirilməsini, maliyyələşdirilməsini və qərar qəbulu proseslərinin bütün mərhələlərində iştirakını həvəsləndirmək və dəstək göstərmək. Buraya yerli, milli, regional (o cümlədən regional inteqrasiya təşkilatları çərçivəsində) və ya beynəlxalq səviyyələrdə, eləcə də siyasət və proqramların hazırlanması və yenidən formalaşdırılması və icrası daxildir;

(k) İştirakçı dövlətlərin 4-cü maddənin 3-cü bəndi və 33-cü maddənin 3-cü bəndinin icrasının monitorinqini həyata keçirmək və əlilliyi olan şəxslərin təşkilatlarının bu monitorinqdə rəhbərlik etmələrinə dəstək göstərmək;

(l) Əlilliyi olan şəxslərin təşkilatlarının iştirakı ilə iştirakçı dövlətlərin 4-cü maddənin 3-cü bəndi və 33-cü maddənin 3-cü bəndindən irəli gələn öhdəliklərin yerinə yetirmələri üçün sanksiya və hüquqi müdafiə vasitələrini özündə əks etdirən effektiv icra mexanizmlərini hazırlamaq və tətbiq etmək;

(m) Bütün əlilliyi olan şəxslər, o cümlədən müəssisələrdə və ya psixiatrik xəstəxanalarda olan şəxslər və autizmliləşmiş şəxslər üçün ağılabatan uyğunlaşdırma, eləcə də bütün obyektlərin, materialların, görüşlərin, müraciətlərin, prosedurların və məlumatların müəssərliyini təmin etmək;

(n) Əlilliyi olan şəxslərin onları təmsil edən təşkilatlar vasitəsilə qərarların qəbulu, məsləhətləşmə və monitorinq proseslərində iştirakı üçün əlillik və yaşa uyğun dəstəklə təmin etmək. Konvensiyanın icrası ilə bağlı məsləhətləşmə proseslərində əlilliyi olan uşaqların iştirakını təmin etmək üçün inklüziv, uşaqyönümlü, şəffaf və onların ifadə və fikir azadlığı hüquqlarına hörmət edən strategiyalar işləyib hazırlamaq;

(o) Məsləhətləşmə və prosedurları açıq, şəffaf və anlaşılıqlı formatlarda, eləcə də bütün əlilliyi olan şəxslərin təşkilatlarını cəlb etməklə keçirmək;

(p) Əlilliyi olan şəxslərin təşkilatlarının milli və beynəlxalq mənbələrdən, o cümlədən fiziki şəxslərdən və şirkətlərdən, vətəndaş cəmiyyəti təşkilatlarından, iştirakçı dövlətlərdən və beynəlxalq təşkilatlardan maliyyə və digər formalarda resurslar əldə etmək və ya bu məqsədlə müraciət etmək, o cümlədən vergi azadolmalarına və milli lotereyaların keçirilməsindən əldə olunan gəlirlərə çıxış imkanına malik olmasını təmin etmək;

(q) Qanunvericiliyin əlilliklə bağlı olmayan sahələrindəki mövcud məsləhətləşmə prosedurlarını əlilliyi olan şəxsləri təmsil edən təşkilatlar vasitəsilə əlilliyi olan şəxslər üçün

müəssər etmək və onların bu məsləhətləşmələrə daxil olmasını təmin etmək;

(r) Əlilliyi olan şəxsləri onları təmsil edən təşkilatlar vasitəsilə, dövlət büdcəsinin tərtibi proseslərinə, milli səviyyədə Dayanıqlı İnkişaf Məqsədlərinin monitorinqinə, beynəlxalq qərarların qəbulu proseslərinə və digər iştirakçı dövlətlərlə beynəlxalq əməkdaşlığa fəal cəlb etmək və onlarla sıx məsləhətləşmə aparmaq, eləcə də milli səviyyədə 2030-cu il Gündəliyinin icrası və monitorinqi zamanı əlilliyi olan şəxslərin hüquqlarını və fikirlərini özündə əks etdirən siyasətləri qəbul etmək;

(s) Əlilliyi olan şəxslərin Hökumətin bütün səviyyələrindəki əlaqələndirici mərkəzlərdə və koordinasiya mexanizmlərində iştirakını, təmsil olunmasını və onlara asan çıxışını, eləcə də müstəqil monitorinq institutlarla əməkdaşlığını və onlarda təmsil olunmasını təmin etmək;

(t) Əlilliyi olan şəxslərin onları təmsil edən təşkilatlar vasitəsilə regional və qlobal səviyyələrdə beynəlxalq insan hüquqları mexanizmlərində iştirakını və ora cəlb olunmasını təşviq və təmin etmək;

(u) Əlilliyi olan şəxslərin təşkilatları ilə sıx məsləhətləşmə şəraitində səmərəli iştirakın göstəriciləri, konkret vaxt çərçivələri və icra və monitorinqlə bağlı öhdəlikləri müəyyən etmək. Bu cür iştirak, məsələn, onların qanunlara dəyişikliklərin edilməsi ilə bağlı təkliflərlə əlaqəli iştirakının miqyasını izah etməklə və ya qərarların qəbulu proseslərinə cəlb olunan təşkilatların nümayəndələrinin sayı barədə məlumat verməklə ölçülə bilər.